

Skjelmo, R. H. & Willumsen, L. H. (2026). Utviklingen av lærerutdanninger i Nord-Norge. I S. Skrøvset, A. Strandbu, J. Breivik, J.-H. Schultz & S. S. Madsen (Red.), *Lærere bygger samfunn: 200 år med lærerutdanning i nord* (s. 59–100). Fagbokforlaget. <https://doi.org/10.55669/oa701003>

3

Utviklingen av lærerutdanninger i Nord-Norge

Randi Hege Skjelmo og Liv Helene Willumsen

Innledning

Oppstarten av den første lærerutdanningen i Norge i 1826 var en milepæl i norsk utdanningshistorie. At den i tillegg ble lagt til Nord-Norge, til Trondenes utenfor Harstad, er ikke mindre skjellsettende. Tanker som melder seg, er hvorfor den havnet her og hva slags betydning kom den til å få – for landsdelen og for landet. Hvem var studentene og lærerne? Hva var innholdet i denne lærerutdanningen, og hvordan har den virket inn på den lærerutdanning vi har i dag? Hvordan forholder den første lærerutdanningen seg til andre lærerutdanninger i Nord-Norge og i landet? Slik lyder noen av spørsmålene vi vil ta for oss i dette kapitlet.¹

Ved å etablere en tidslinje for lærerutdanningen i Tromsø kan vi følge endringer gjennom ulike utdanningsreformer og igangsetting av lærerutdanninger for de ulike nivå i utdanningssystemet; så som grunnskolelærerutdanning, barnehagelærerutdanning og lærerutdanning for videregående skole. Vi følger utviklingen frem mot i dag.²

Kapitlet innbefatter en gjennomgang av Stortingets arbeid frem mot igangsetting av norsk lærerutdanning og betydningsfulle endringer frem til i dag.³ Kapitlets hoveddel vil utdype hvilke endringer det er snakk om og hvordan disse kom i stand. Avslutningsvis søker kapitlet å oppsummere hovedlinjene som har tegnet seg i disse utdanninger, der tidsavgrensede pedagogiske strømninger kommer til syne. Det som kjennetegner det norske utdanningssystemet, er at reformer inntreer relativt brått i form av statlige vedtak. Politiske bestemmelser ovenfra betyr for lærerutdanninger at endringer gjennomføres relativt hurtig innen en bestemt tidsperiode.

-
- 1 Vi vil gjerne takke ansatte ved Statsarkivet i Tromsø og ved Stortingsarkivet for hjelp med å skaffe til veie kildemateriale.
 - 2 Mary Brekke, Randi Hege Skjelmo, Liv Helene Willumsen og Bjørn Hatteng: *Lærerutdanningen i Tromsø. Tidslinje 1705–2018*. Publisert 26.09.2018. <https://www.hatteng.no/ilp/tidslinje1.html>. Hentet 17.01.2025.
 - 3 Parallelt med arbeidet for igangsetting av lærerutdanning foregikk arbeid for å ferdigstille skoleloven for allmueskolen på landet som ble vedtatt i 1827.

Trondenes Seminar 1826

Trondenes Seminar, som den første offentlige lærerutdanning i Norge, ble etablert 7. februar 1826. Seminaret holdt til i en beskjeden bygning, like ved Trondenes kirke. Det kom i gang med ni plasser til seminarister, og to av disse skulle forbeholdes samiske seminarister.

Vedtaket om opprettelse av Trondenes Seminar var blitt gjort på Stortinget 9. august 1821. Det var prost Peter Vogelius Deinboll fra Vadsø som var arkitekten bak forslaget, som ble fremmet under hans første periode som stortingsrepresentant for Finnmarkens amt:

I Henseende til ovennevnte Udgifter af Seminarii Lapponici Fondet, da anvender samme paa nogle faae Spdl^r nær, til Præster og Skolelærere i Trondhjems Stift, uden at komme Nordlandene og Finmarken til Gode. Det synes derfor billig, at dette Fonds Indtægter bør fra Begyndelsen av 1822, efter sin Oprindelige Bestemmelse tilfalde Nordlandene og Findmarken, som de med Ret tilkomme.⁴

Deinboll peker her på et urettmessig forhold, at midler øremerket Nord-Norge ikke brukes etter sin bestemmelse. Dette var et kronargument som bestemende myndigheter ikke kunne la være å lytte til.

Det foregikk en kontinuerlig debatt på Stortinget om lærerutdanning og allmueskolevesen fra 1814 av, og denne fortsatte både i 1824 og 1827, da lov om allmueskole på landet ble vedtatt. Debatten var influert av pedagogiske ideer som hadde kommet til København fra Frankrike, Tyskland og England, og med særlig tilsig fra byer som Halle og Kiel manifestert i etableringen av Blaagaard Seminarium i Danmark i 1791. Ideer om barndommens betydning, nødvendig modenhet for elevs læring, skolens ansvar for moralsk utvikling, opplysningstidens krav om logisk og fornuftsmessig forklaring på spørsmål samt effektive undervisningsmetoder, spilte inn. De europeiske ideene berørte vesentlige aspekter ved skolens innhold og organisering, og satte sitt tydelige merke på lærerutdanningen slik den ble utformet på Trondenes.

4 Brev til Norges Odelsting fra Peter Vogelius Deinboll, datert 31.03.1821, eske 986, legg «Sagen om Seminarium Lapponicum og Trondenæs Skolelærerseminarium», Kontoret for kirke og Geistlighed A 1821–1835, Kirke- og Undervisningsdepartementets arkiv, Riksarkivet, Oslo; Willumsen, «Økonomiske vilkår», s. 106.

Det hadde under stortingsdebatten om lærerseminarer fra 1816 av blitt fremsatt flere forslag om lokalisering. Peter Vogelius Deinboll foreslo Vadsø, Talvik og Tromsø, og så kom biskop Mathias Bonsach Krogh med forslag om Trondenes. Krogh var født i Vadsø og virket som sogneprest i Lenvik, Vågan og Ørland, før han i 1804 ble første biskop over Nordlandene og Finmarken. En diskusjon hadde foregått i hele Europa, og ikke minst i Danmark, om hvorvidt lærerseminarier skulle legges til større byer eller til mindre steder. Argumentet for mindre steder var at byene ble sett på som et upassende sted for skolegangen til de unge som skulle bli lærere fordi det var mange fristelser der. Deinboll gikk etter hvert bort fra Vadsø, da han mente det lå for perifert, og kom opp med forslag om Talvik eller Tromsø, det siste foreslått i brev til Krogh i 1818.⁵ Biskop Kroghs forslag om Trondenes ble vedtatt i 1824 sammen med nærmere regler for seminaret.

Figur 3.1

Simon Kildal (1796–1837) – sogneprest i Trondenes og den første seminarbestyrer

Bestyrelsen, undervisningen på seminaret samt kassererarbeidet skulle foretas av sognepresten.

Deinboll søkte dette embetet, og han ble innstilt både av Kirke- og undervisningsdepartementet og regjeringen, men fikk ikke stillingen. Ifølge ham selv skyldtes det at han hadde opptrådt for selvstendig da svenskekongen Karl Johan i 1821 kom med trussel om å bruke krigsmakt mot Stortinget.⁶ I den situasjonen hadde kongen truet med å avskaffe grunnloven.⁷ I stedet for Deinboll var det Simon Kildal som ble tilsatt som sogneprest, seminarbestyrer og lærer ved Trondenes Seminar.

5 Statsarkivet i Tromsø (SATØ). Arkivet til Biskopen i Tromsø Stift. Brev til embetsmenn. Brev fra Deinboll til biskop Mathias Bonsach Krogh av 23.11.1818.

6 Randi Hege Skjelmo, *Endringer i norsk allmennlærerutdanning – mot en sterkere enhetlighet* (Dr. polit.-avhandling, Universitetet i Tromsø, 2007), s. 65.

7 Stortinget.no. Hentet 10.01.2025.

Finansiering

Det som til syvende og sist gjorde at lærerutdanningen havnet i Nord-Norge, var at Deinboll kjente til at det fantes midler øremerket utdannelse av misjonærer, lærere og kateketer som skulle virke blant den samiske befolkningen. Midlene sto i et sovende fond. Deinboll nevnte på Stortinget misjonsarbeidet under Thomas von Westen, som var ansatt av Misjonskollegiet i København til å lede misjonsarbeidet i Norge fra 1716 til sin død i 1727,⁸ og opprettet to seminarier i Trondheim.⁹ Et tredje seminarium i Trondheim var Seminarium Lapponicum, opprettet 1752. Initiativtaker var igjen Missionskollegiet i København, godt støttet av biskop i Trondheim, Frederik Nannestad. Deres forslag gikk ut på å opprette seminaret i Alta, og tidligere misjonær og prest Knud Leem fikk tilbud om å igangsette og lede dette seminariet. Leem anbefalte imidlertid at seminariet ble lagt til Trondheim, der man hadde latinskole. Seminariet skulle «brukes til Lærere for Lapperne i Storfinmarken og Stornordlandene, og behandle dem i deres eget Sprog til Missionsvæsenets bedre Frugt».¹⁰ I tillegg til undervisningen skulle det ved seminaret oversettes bøker til samisk. Det ble blant annet utgitt Leems bønnebok, Leems lutherske katekisme og Leems ABC.¹¹

8 Bakgrunn for opprettelsen av Missionskollegiet er å finne i forhold i Trankebar i India, som da dansk-norsk koloni. I forbindelse med forskningsarbeid om tidlig utdanningshistorie ved Rigsarkivet i København, ble Randi Hege Skjelmo og Liv Helene Willumsen intervjuet i Rigsarkivets lokaler av Stig Brøndbo og Jørn Berger Nyvoll, UiT, Universitetet i Tromsø: «Da forskerne åpnet dokumentboksen i Rigsarkivet i København, oppdaget de en historisk rød tråd fra en krangel i India i 1708 til UiT Norges arktiske universitet». Publisert 20.12.2018. https://uit.no/labyrinth/a/trankebar?p_dokument_id=607363. Hentet 17.01.2025.

9 Thomas von Westen opprettet to seminarier for utdannelse av misjonærer i Trondheim, Seminarium Scholasticum i 1717, og senere Seminarium Domesticum. Det førstnevnte opphørte i 1732 og det sistnevnte ved hans død i 1727. Randi Skjelmo, «Utdanning av lærere for det nordlige Norge: De tidlige institusjoner i Trondheim 1717–1732», i David Dunér (Red.), *Sjuttonhundratal* 2013, s. 39–62, på s. 39–40.

10 Adolf Steen, *Samenes kristning og Finnemisjonen til 1888* (Oslo, 1954), s. 265.

11 Randi Skjelmo, «Utdanning av lærere for det nordlige Norge før 1826», i David Sjögren og Johannes Westeberg (Red.), *Norrlandsfrågan. Erfarenhet av utbildning, bildning och fostran i nationalstatens periferi* (Kungl. Skytteanska Samfundet: Umeå, 2015), s. 81–95, på s. 90.

Fondet Deinboll nevnte, var knyttet til Seminarium Lapponicum.¹² I 1774 ble driften av dette seminarets virksomhet stengt, men den økonomiske delen ble videreført under oppsyn av Missionskollegiet.¹³ Fondet het Seminarii Lapponici Fond.¹⁴

Deinboll hadde oppdaget at disse fondsmidlene fantes tilgjengelig, og han hadde sett hva de skulle brukes til. Allerede i 1821 foreslo han på Stortinget «Opprettelse av et Skolelærerseminarium for Nordlands og Finmarkens Amter». I sitt budsjettforslag inkluderte Deinboll 200 speciedaler «til en Lærer for Nordmændene» samt samme beløp «til en lærer for Finnerne». I tillegg foreslo han «Beneficier til 15 Alumner a 20 speciedaler». Ellers satte han opp 150 speciedaler til lys, brensel, skrivemateriale etc.¹⁵ Til sognepresten satte han opp 100 speciedaler som honorar for inspeksjon over seminaret og for at han skulle «nogle Timer ugentligen deltage i Undervisningen».¹⁶ Disse detaljene, konkret innført i budsjettet, viste to ting: samiske seminarister skulle tas opp, og de skulle undervises av en lærer som kunne deres morsmål. Deinboll hadde ikke bare tenkt inn det nordnorske, men spesifikt det samiske. At han fikk dette inn som en budsjettpost, var et klokt trekk. Et slikt fremstøt bar tydelig preg av Deinbolls syn på språksituasjonen i Finnmark, da han pekte på behovet for lærere som kunne undervise både på samisk og kvensk.¹⁷

12 Liv Helene Willumsen, «Økonomiske vilkår for lærerutdanningen i det nordlige Norge», i David Sjögren og Johannes Westberg (Red.), *Norrlandsfrågan* Erfarenhet av utbildning, bildning och fostran i nationalstatens periferi (Kungl. Skytteanska Samfundet: Umeå, 2015), s. 97–115, på s. 102.

13 Adolf Steen, *Samenes kristning og Finnemisjonen til 1888* (Oslo, 1954), s. 429. For dokumentasjon regnskap ca. 1800, se blant annet følgebrev til regnskap fra 01.07.1798 til 30.07.1799 til Biskop Schønheyder fra Det Kongelige Missionskollegium datert 30.08.1800, Seminarii Lapponici Fonds arkiv, Statsarkivet i Trondheim.

14 Liv Helene Willumsen, «Økonomiske vilkår for lærerutdanning i det nordlige Norge. Den historiske utvikling av Seminarii Lapponici Fond», s. 97–113.

15 Brev til Norges Odelsting fra Peter Vogelius Deinboll, datert 31.03.1821, eske 986, legg «Sagen om Seminarium Lapponicum og Trondenæs Skolelærerseminarium», Kontoret for kirke og geistlighet A 1821–1835, Kirke- og Undervisningsdepartementets arkiv, Riksarkivet, Oslo, Willumsen, «Økonomiske vilkår», s. 105.

16 Willumsen, «Økonomiske vilkår», s. 105.

17 I tillegg til å etterspørre bøker på samisk utgitt i Stockholm, etterspurte Deinboll bøker trykt på karelsk. Han tenkte at disse ville kunne anvendes av kvenene i Tana, hvor de fleste forsto finsk. Brev fra Deinboll til biskop Krogh 20.10.1817. Brev fra embetsmenn, Biskop i Tromsø Stift, Statsarkivet i Tromsø; Skjelmo, «Utdanning av lærere», s. 85.

Den anbefalte komiteinnstillingen ble vedtatt, samtidig som det ble bestemt at midlene fra «det forrige Seminarii Lapponici Fond» skulle anvendes til den foreslåtte lærestanstalten i nord. Etter hyppig brevveksling mellom Kirke- og Undervisningsdepartementet og kasserer for Seminarii Lapponici Fond i Trondheim, politimester Lie, ble det i brev fra Departementet i 1824 slått fast at en del av fondets midler skulle omdisponeres til Trondenes Seminarium: «Til at bestride Udgivterne ved dette Seminarium, saasom til Alumner, Anden lærer, Lys og Brænde, Skolelocalets Vedligeholdelse, m.v., henlægges Seminarii Lapponici Fond fra 1. Januarii 1825».¹⁸

Da Trondenes Seminarium kom i gang, var det behov for ytterligere finansiering. Disse midlene ble overført fra Det nordnorske kirke- og skolefond, som etter 1814 var blitt underlagt kirke- og undervisningsvesenet. I tillegg kom midler fra Opplysningsvesenets fond, etablert i 1821. Imidlertid var det likevel midlene fra Seminarii Lapponici Fond, foreslått av Deinboll, som ble det avgjørende punktet for at etableringen av Trondenes Seminarium gikk gjennom.

Aktiviteten ved seminaret

Kun to seminarister ble tatt opp det første året på Trondenes: Johannes Ottensen fra Helgelands Provstie og Christian Bölgen fra Vesteraalens Provstie. Begge ble «dimittered i 1829». I 1827 ble tre seminarister tatt opp: «Peder Olsen av Øst-Finmarken (Vadsø) dim. 1830, Hans Mortensen Kolpus (Lap) dim. 1830, Ellev Olsen fra Senja dim. 1829». I 1828 ble det tatt opp to seminarister: «Christian Olsen af Vest-Finmarken (Lap) dim. 1833?, John Paulsen Brenbö af Salten dim. 1831».¹⁹ I løpet av de tre første årene av seminarets drift ble det altså tatt opp sju seminarister, hvorav to var samiske. Egnede seminarister ble valgt ut av prostene etter hva de presterte under konfirmasjonsskolen.²⁰ Den samiske læreren Nils Gundersen ble ansatt fra 1827.

18 Brev datert 18.06.1824 fra Trescow, Kirke- og Undervisningsdepartementet, til politimester Lie. Seminarii Lapponici Fonds arkiv, Statsarkivet i Trondheim; Willumsen, «Økonomiske vilkår», s. 108.

19 Innførsel i Forhandlingsprotokoll Trondenes Skolelærerseminarium og Tromsø Seminarium 1826–1863, løpenr. 1, Tromsø offentlige lærerskoles eldre arkiv, Statsarkivet i Tromsø.

20 Mary Brekke, *Lærerutdanning i Nord. Et historisk kasus gjennom tre tidsperioder*. [Doktorgradsavhandling, Luleå Tekniska Universitet], 2000, s. 32.

De to første seminaristene fikk karakterer i morsmål, regning, skriving, religion og bibelhistorie. Fagkretsen lå nært opp til fagene i allmueskolen, men ble etter hvert utvidet til også å omfatte norsk grammatikk, kateketikk og samisk. Det religiøse element er tydelig, ved at bibelhistorie og kateketikk var undervisningsfag i tillegg til religion. I fagkretsen ble også geografi, «Fædrelands historie» og «Methodelære» inkludert i 1838.²¹ Samme år var karakter i kateketikk delt i tre: muntlig, skriftlig og praktisk, noe som viser at faget ble vektlagt. Den pedagogiske opplæringen inkluderte fagene kateketikk

Figur 3.2

Salmodikon. Kilde: Wikimedia

og metodikk, sistnevnte kalt metode-
lære. I tillegg kom fag som forstands-
øvelser, sang og musikk. Til for-
standsøvelser hørte fag med analytisk
tilnærming.²² Her kan nevnes regning
og «Læsning med Analyse», det siste
innført i 1841. Først fra 1843 ble det
gitt karakter i samisk. Til sang og
musikk kan nevnes at Trondenes
i 1833 fikk instrumentet salmodikon
fra biskopen, og at undervisning i sang
og musikk da tok til. Salmodikon var
et enkelt strykeinstrument som ble
brukt til å akkompagnere salmesang
i kirker, skoler og bedehus. Seminar-
bestyrer Kildal uttalte at aktiviteten
var stor som følge av dette, og at elev-
ene øvde mye på egen hånd.²³ Semina-
ristene skulle i sitt yrke også kunne
fungere som kirkesangere.

21 Statsarkivet i Tromsø, Tromsø offentlige Lærerskoles arkiv, nr. 1, Forhandlingsprotokoll Trondenes Skolelærerseminarium og Tromsø Seminarium 1826–1863, fol. 12–13.

22 Det vil si fag som krevde analysering, eksempelvis tallberegninger eller analysering ut fra trinnvis i motsetning til intuitiv tenkning.

23 Brekke, *Lærerutdanning*, 39.

I tidsrommet frem mot 1840 ble det etablert offentlige seminarer i alle stift, i tråd med allmueskolelovens bestemmelser av 1827. Disse ble lagt til Asker, Klæbu, Stord og Holt.²⁴

Flytting til Tromsø drøftes

Allerede i 1840 kom det frem stemmer i offentligheten om at Trondenes seminar burde flyttes til Tromsø.²⁵ På Trondenes var forholdene kummerlige. Både seminaristene og annenlæreren bodde i skolebygningen. Første etasje inneholdt klasserommet på 32 kvadratmeter, et rom pluss kjøkken som var bolig for annenlærer og tjenerhjelp. I andre etasje var et takkammer uten ovn, og to alen under taket på det høyeste.²⁶ På det høyeste var elevenes kister med klær og matvarer stablet opp, og på sidene hadde elevene soveplass. Bygningen var 200 år gammel og lå mellom kirken og prestegården. I 1836 ble det satt opp en ny bygning, omtrent like stor, med et klasserom til og plass til en ny lærer. Den gamle bygningen var fremdeles i bruk, og elevtallet var økende. Rammebetingelsene var fortsatt dårlige.

I 1842 ble det på Stortinget lagt frem forslag til lover om allmueskolevesenet på landet og i byene. Det ble også foreslått såkalte hjelpeseminarer, der ungdom kunne få undervisning for så å ta eksamen som privatist ved et stiftsseminar. Forslaget ble ikke vedtatt, og dermed ble skillet mellom seminarister og omgangsskolelærere opprettholdt. De sistnevnte fikk fremdeles sin sertifisering gjennom prøve hos prostene. Derimot ble det vedtatt en ny byskolelov i 1848, *Lov om Almueskolevesenet i Kjøbstæderne*, men verken denne eller forarbeidene tar opp seminarspørsmål.²⁷

På denne tiden kom debatten om lokalisering av seminarene på nytt opp nasjonalt, med forslag om byer som ønsket sted. Sogneprest og bestyrer Johan Conrad Müller mente at seminaret burde flyttes til Tromsø. Han mente at den eksisterende plasseringen var tungvint for både elever og lærere, at menigheten var misfornøyd, og at prestens arbeid var krevende og uten inntekt av å være

24 Helge Dahl, *Tromsø Offentlige Lærerskole i 150 år: 1826–1976*. Peder Norbye: Tromsø, 1976, s. 21.

25 Tromsø-Tidende nr. 38 og 39 1840, ref. Trygve Lysaker, *Trondenes bygdebok. Trondenes sogns historie*, Trondenes bygdeboknemnd: Harstad, 1959, 300–301.

26 Lysaker, *Trondenes bygdebok*, 300–301. 1 alen er 62,7 cm.

27 Skjelmo, *Endringer i norsk*, 69.

bestyrer, førstelærer og kasserer. I Tromsø ville det være bedre muligheter for undervisningspraksis for seminaristene. På Trondenes var det begrensede muligheter for praksis, da det var få elever i allmueskolen. I Tromsø fikk seminaristene mulighet til praksis i de vanlige skolefag. Dessuten ville seminaristene etter flytting få tilgang til flere lærerkrefter, og de unge ville kunne oppleve større sosiale og kulturelle forhold. Myndighetene sendte bestyrer Darre ved Klæbu seminar til Trondenes for å vurdere forholdene. Også Darre anbefalte flytting til Tromsø.²⁸ Gjennom Kongelig Resolusjon av 21. februar 1848 ble flytting til Tromsø bestemt. Denne skulle være midlertidig.

Mens seminaret lå på Trondenes, ble det tatt opp til sammen 82 seminarister. Av disse ble dimittert en kven, sju samiske og 71 norske. Tre samiske fulgte undervisningen, men uten å få vitnemål.²⁹

På plass i Tromsø

Undervisningen startet opp i Tromsø 10. oktober 1848. Denne var preget av utvidet praksis i Tromsø by sammenlignet med Trondenes, nye fag, samt økt antall seminarister og lærere. Flere av dem vi i ettertid kjenner som samfunnsbyggere og forfattere, som Elias Blix og Ole Tobias Olsen, fikk sine første læreår som voksne ved seminaret.³⁰ Dette var landsdelens ledende administrasjonsby med 2000 innbyggere. En spennende periode for lærerutdanningen var innevarslet.

Flyttingen til Tromsø ble bekostet av departementet, og undervisningen fant sted i lokaler i Skippergata eid av konsul J. Fr. D. Mack. Det var den gamle amtmannsgården, der det var både undervisningsrom og internat. Elevene bodde fire til fem sammen i små rom. Kosten skulle være nærende, og til

28 Lysaker, *Trondenes bygdebok*, 301.

29 Statsarkivet i Tromsø, Tromsø offentlige lærerskoles arkiv, Forhandlingsprotokoll 1826–1863, Løpenr. 1; Christian Wiik, *Tromsø-seminarister. Biografiske opplysninger om seminarister som er dimittert fra (Trondenes og) Tromsø seminar. 1829–1879* (Land og kirke: Oslo, 1948); Brekke, *Lærerutdanning*, 46–63.

30 To andre som hørte til de tidligere seminaristene i Tromsø var Anton Chr. Bang, senere biskop, og Jon Klæbo, forfatter. Ref. Ytreberg, *Tromsø bys historie* vol. 1 (Tell forlag: Oslo, 1946), 428.

kvelds vanket det grøt. Derfor fikk seminaristene utnavnet «grautmonka» av byguttene, og lærerskolen ble kalt «klosteret».³¹ Nå kom praksisopplæringen inn i ordnede former. En avtale med kommunen ble gjort i 1849 om praksis ved byens allmueskole.³²

Andreas Jakob Lasson foresto flyttingen og fungerte som bestyrer den første tid i Tromsø.³³ Han fikk ansatt timelærere, som i religion pastor J. E. Welhaven, i norsk Johs. Steen ved Middel- og realskolen, i metodikk og logikk overlærer U. Fr. Lange, i sang og spill statsmusikus C. Otto.

Faglig innhold og evaluering av seminaristene

Flyttingen av seminaret fra Trondenes til Tromsø faller i tid sammen med en utvidet fagkrets. Det som blir tydelig i Tromsø, er at lærerkrefter fra andre institusjoner kan benyttes. Man kan også se at timeplanen var blitt utvidet med fagene oppdragelses- og undervisningslære, sjele- og tenkelære og anskuellesøvinger. Noen av disse fagene var knyttet til bestemte dannelsesmål som ble vektlagt i lærerseminarene i henhold til tidsånden. Sosialiseringen inn i en bestemt yrkesrolle ble en viktig del av utdanningen. Både faginnhold, formidlingsmetoder og fritidsaktiviteter hadde personlighetsdanning som sentralt mål.³⁴ Cand. theol. Christian Ludvig Rode, bestyrer fra 1849 til 1856, uttrykte om dette dannelsesprosjektet:

Seminaret ei blot er en Undervisningsanstalt, hvor Aanden skal bruges med Kundskab, men en Opdragelsesanstalt, hvor Harmonie mellem den indre og ydre Dannelse skal efterstræbes, og så godt som det første og eneste Sted, hvor Følelsen for det Skjønne i denne Harmonie eller dog det første Stød hertil ventes biebragt Alumnerne.³⁵

31 N. A. Ytreberg, *Tromsø bys historie* vol. 1 (Tell forlag: Oslo, 1946), 427–428.

32 Ytreberg, *Tromsø bys historie*, vol. 1, 420.

33 De tidlige bestyrere i Tromsø:

Christian Ludvig Rode, 1849–1856; Fredrik Waldemar Hvoslef, 1857–1861; Christian Kaurin, 1861–1871; Jens Anathon Holmboe Killengreen, 1871–1877; Christian Christophersen, 1877–1882; Just Knud Qvigstad, 1883–1920. Ref. Brekke, 142–143.

34 Brekke, *Lærerutdanning*, 98.

35 Statsarkivet i Tromsø, Tromsø offentlige lærerskoles arkiv, nr. 7, Kopibok 1849–1855, brev til Kirkedepartementet, januar 1855.

Ved dimisjon fikk elevene dimisjonsattester i tillegg til karaktervitnemål, helt frem til 1862.³⁶ Rode vektla egenskaper som sedelig moral, flid og ferdighet i sang. I 1849 uttalte han: «Som passende Maal for Seminarets Virksomhed har jeg antaget i et Cursus paa 2 á 3 Aar at bringe Alumnerne omtrent paa samme Dannelsestrin, som Eleverne paa de øvrige Seminarier befinder sig ved deres Dimission».³⁷

Etterfølgeren, cand. theol. Fredrik Waldemar Hvoslef, var bestyrer fra 1857 til 1861. Hvoslef la vekt på religiøst sinnelag, samvittighetsfullhet og livlighet. I tillegg til å kunne katekismen, en tredjepart av Luthers forklaring til de ti bud, de tre troens artikler og halvparten av den bibelhistorien de hadde som pensum, skulle de ha

nogenlunde god rettskrivning, nogenlunde Færdighed i at udtrykke sine Tanker skriftlig over simple Gjenstande, begyndelsesgrundene i norsk Gramatik og Analyse, kortfattet Sjæle- og Tenkelære, almindelige Begrebers Forklaring, Fædrelandets Historie, Geographie til Asien, Regning til Regula Tri, Begyndelsesgrundene i Sang og Psalmodiconspil.³⁸

Cand. theol. Christian Kaurin var bestyrer fra 1861 til 1871. Han vektla i tillegg ydmykhet og beskjedenhet. Beskrivende ord i dimisjonsattestene som saktmodighet og godmodighet, ofte kombinert med flid, vitner om dette.³⁹

Etter at Tromsø prestekall var blitt delt i 1857, ble det opprettet et eget bestyrer- og førstelærerembete ved Tromsø seminar. Frederik Waldemar Hvoslef satt i denne stillingen til 1861. Han hadde vært sogneprest i Kautokeino og behersket samisk.

Søkningen økte betydelig etter at seminaret var flyttet til Tromsø. Skolen, som i 1858 hadde rundt 20 seminarister, kunne bare ta imot halvparten av søkerne. Hvoslef innførte opptaksprøve for å sikre at skolen fikk de beste

36 Brekke, *Lærerutdanning*, 99.

37 Statsarkivet i Tromsø, Tromsø offentlige lærerskoles arkiv, Kopibok 1849–1855, nr. 7. Innberetning til Stiftsdireksjonen.

38 Statsarkivet i Tromsø, Tromsø offentlige lærerskoles arkiv, nr. 8, Kopibok 1855–1859, Brev av 04.01.1859.

39 Brekke, *Lærerutdanning*, 99.

kandidatene.⁴⁰ Tidligere hadde opptak skjedd etter anbefaling fra presten på hjemstedet. Med flere søkere å velge mellom, ble resultatet fra opptaksprøven avgjørende for hvem som fikk studieplass.

Flerspråkligheten i nord

Helt fra opprettelsen av Trondenes seminar var plikten til å ivareta opptak av samiske seminarister og undervisning i samisk språk klart formulert. Seminaret ansvar for undervisning i samisk ble videreført etter flyttingen til Tromsø. Etter hvert oppsto det også behov for undervisning i kvensk i områder der elevene hadde dette som morsmål. Biskop Kjerschow hadde i 1848 foreslått at bestyreren burde kunne samisk og gjerne også kvensk. Slik var det da også i en lang periode. Fra 1857 til 1920 behersket alle bestyrerne i Tromsø samisk eller kvensk. Da biskop Juell kom til Tromsø høsten 1849, påla han gjennom stiftsdireksjonen at alle elever i nederste klasse skulle lese samisk. Overfor departementet gikk han inn for å gjøre samisk til eksamensfag for alle elever.

Bestyrer Rode var uenig med biskopen og foreslo at samisk skulle bortfalle som obligatorisk fag. Han mente at samiskundervisningen skulle være frivillig. Til gjengjeld skulle det opprettes åtte friplasser for dem som leste samisk. Slik ble det, og i 1853 bestemte regjeringen å opprette disse, finansiert av det nyopprettede Finnefondets midler. Denne ordningen gjorde det mulig for søkere til seminaret å få gratis utdanning mot visse vilkår.⁴¹ I dette lå at staten skulle dekke alle utgifter til utdanning, opphold, kost og lommepenger til klær og bøker. Senere måtte seminaristene selv betale for deler av dette. Friplasser gjaldt både samisk og kvensk og varte ved så lenge som ordningen med friplasser ved lærerutdanningen i Tromsø besto.

Seminaristene skulle som del av sin lærerprøve ta eksamen i samisk eller kvensk og hadde tjenesteplikt, først i sju år, deretter i fem år i «Sprogblandede distrikter» eller overgangsdistrikter, det vil si Finnmark og overgangsdistrik-

40 Brekke, *Lærerutdanning*, 142. Ordningen med opptaksprøve varte frem til Lærerutdanningsloven av 1973, iverksatt 1975.

41 Ref. Kgl. Res. av 22. mai 1869.

tene i Nord-Troms: Kvænangen, Nordreisa, deler av Lyngen og Skjervøy.⁴² Til å begynne med var det åtte friplasser, hovedsakelig fordelt på samiske og kvenske søkere. Imidlertid ble det fra 1859 nye opptaksregler for friplass. Det ble innført en opptaksprøve, og de søkere som fikk best karakter på opptaksprøven, ble tilbudt friplass, også norske søkere. Bestyrer Hvoslef mente at norske lærere i like stor grad som samiske kunne «bibringe Finnebørnene Kyndighed i det norske Sprog».⁴³ Dette førte til en nedgang i antall samiske og kvenske friplasselever i perioden 1853–1866, men undervisningen i disse fagene fortsatte kontinuerlig.⁴⁴

Undervisningen i samisk foregikk ved Tromsø seminar frem til 1866. Da ble det bestemt at de seminaristene som fikk friplass, skulle få sin opplæring ved Altens lærerskole.⁴⁵ Der ble det gitt undervisning for friplasselever både i samisk og kvensk fra 1866 til 1870. Da denne skolen ble lagt ned i 1870, fikk alle seminarister med innvilget friplass sin undervisning i samisk og kvensk ved moderinstitusjonen i Tromsø. Omfanget var fire timers undervisning per uke. Denne undervisningen ble gitt til seminarister som skulle bestå «den höiere Lærerpröve», det vil si en 2-årig utdanning der de uteksaminerte lærere var kvalifisert for å undervise på alle klassetrinn i folkeskolen. Fra 1870 var det tolv friplasser hvert år, åtte forbeholdt samisk og fire forbeholdt kvensk. Det ble uteksaminert minst 60 lærere med friplass som hadde eksamen i samisk og rundt 40 lærere med eksamen i kvensk i perioden fra 1886 til 1906.⁴⁶

42 Statsarkivet i Tromsø, Tromsø offentlige lærerskoles arkiv, nr. 2, Forhandlingsprotokoll skoleråd 1863–1913, Referat frå skoleråd, 02.11.1904; Tvinnereim, *Lærerutdanning*, 53.

43 Tvinnereim, *Lærerutdanning*, 50.

44 I perioden 1853–1866 ble det tatt opp 45 friplasselever, av dem 12 samiske, 4 kvenske og resten norske. Ref. Helga Stave Tvinnereim (Red.), *Lærerutdanning: Tradisjon og nyskaping* (1998), 53–55.

45 Altens lærerskole ble opprettet i 1863.

46 Tallene er hentet fra arkivet til Skoledirektøren i Troms samt Tromsø offentlige lærerskoles arkiv. En oversikt over uteksaminerte elever fra Tromsø seminar ble satt opp av Just Qvigstad og sendt til Skoledirektøren i Tromsø stift. Det er dokumentert 65 lærere med eksamen i samisk og 38 med eksamen i kvensk, men året 1899 mangler i oversikten, derfor er tallene omtrentlige. Ref. Statsarkivet i Tromsø, Arkivet til Skoledirektøren i Troms, nr. 233, Journal 1904, journalnr. 683; Statsarkivet i Tromsø, Arkivet til Skoledirektøren i Troms, nr. 388, Journalvedlegg 1904; Statsarkivet i Tromsø, Tromsø offentlige lærerskoles arkiv, nr. 2, Forhandlingsprotokoll skoleråd 1863–1913.

Konkrete eksempler kan illustrere hvordan karriereforløpet til en seminarist med friplass og undervisning i kvensk kunne arte seg. Hilmar Kristian Eriksen fra Tranøy på Senja tok opptaksprøven til Tromsø seminar i 1902 og fikk friplass. Han avsluttet sin lærerutdanning i 1904, med eksamen i kvensk inkludert. Eriksen ble ansatt som lærer i Kvæningen i Nord-Troms i 1904 og i Sørreisa i 1907, der han begge steder virket som lærer i språkblandede områder. I 1912 ble han ansatt ved Troms fylkesskole på Ibestad, der han ble styrer i 1919.⁴⁷

I tillegg til utdanning av lærere med samisk og kvensk kompetanse fikk lærerutdanningen i Tromsø i en periode også ansvar for presters samisk- og kvenskundervisning. I 1848 var det blitt bestemt at det skulle tas særlig omsyn til de søkere som hadde tilfredsstillende prøve i samisk eller kvensk ved utnevning til geistlige embeter i Finnmark og visse andre deler av Tromsø stift. Det ble diskutert hvorvidt en skulle opprette et dosentur ved Det Kongelige Frederiks Universitet i hovedstaden, men Kirkekomiteen mente at noen måneders opphold ved Tromsø seminar ville være tilstrekkelig for prestene til å tilegne seg den språkkunnskap de trengte. Fra 1859 skulle prester utnevnt til embeter i Finnmark og Lyngen skaffe seg kunnskaper i samisk eller kvensk ved tre måneders opphold ved Tromsø Seminar. Dette gjaldt dem som i utgangspunktet ikke hadde slike kunnskaper. Det er forbausende at de prester som trengte kunnskaper i samisk og kvensk, i en periode fikk denne i Tromsø. Seminaret hadde altså et så positivt omdømme med hensyn til undervisning i samisk og kvensk at denne læreanstalten ble foretrukket fremfor universitetet.

Den første lærer i kvensk ved Tromsø Seminarium var Jens Anaton Holmboe Killengreen, cand. theol. og bestyrer fra 1871.⁴⁸ Han påpeker tydelig den særlige oppgave som påhviler landets nordligste lærerutdanning:

47 Hilmar Eriksen skrev gårds- og bygdebok for Astafjord og Ibestad samt 50-årskrift for Tromsø Amtsskole: *Det gamle Astafjord og Ibestad: Tingsoknet og kirkesoknet* (Tromsø, 1962); *Det gamle Astafjord og Ibestad: Gårder og slekter* (Tromsø, 1962); *Tromsø amtskole: 1876–1926: femtiårsskrift* (Skolen, 1926); Arne Espeland (Red.), *Norske skulefolk* (Stavanger, 1934), 341.

48 Killengreen ble i 1877 utnevnt som skoledirektør i Tromsø stift. Brekke, *Lærerutdanning*, 142, 155.

Undervisningsgjenstandene skulde nemlig være for samtlige Alumner: Religion, Katechetik, det norske Sprog, norsk Grammatik, Skrivning og regning, *samt for de finske Alumner og dem af de norske, der kunne, efter deres Hjemsted, vente at blive ansatte som Skolelærere i Distrikter, hvori bo finske Familier, det finske Sprog.* Paa Grund af de eiendommelige Sprogforhold inden Tromsø Stift har saaledes dette Seminarium fra begyndelsen af havt een Opgave fremfor Rigets øvrige Seminarier at løse, nemlig at udruste en Del af sine Elever med de fornødne Kundskaber i et fremmed Sprog for at kunde overtage Undervisning heri. Det er en Kjendsgjerning, som vel tør fremheves og stærkt betones, at ved den første Undervisningsanstalt for Norske, som oprettes i disse Egne, bliver ikke den lappiske Stamme forglemt, men den samme Adgang til oplysning aabnet for den som for landets egne Børn.⁴⁹ [Forfatterens utheving.]

Killengreens etterfølger var cand. theol. Christian August Christophersen.⁵⁰ I 1878 ble Just Knud Qvigstad tilsatt som andrelærer og vikarierte som leder i 1880. Året etter hadde han ett års permisjon for å ta teologisk embetseksamen, før han igjen vendte tilbake til Tromsø, der han ble bestyrer ved Tromsø Seminarium i 1883. Qvigstad hadde stor interesse for det samiske språk, og mottok i 1887 stipend for å studere samisk i Trondheim. I tillegg fikk han i 1893 stipend for å studere samisk i Varanger. Mens han var andrelærer, underviste Qvigstad en periode både i samisk og kvensk, før cand. theol. Nils Olai Ursin i 1884 ble andrelærer og fikk ansvar for kvensk. Bestyrer Qvigstad formulerer klart både sitt eget og institusjonens språksyn i et referat fra skolerådsmøte i 1904:⁵¹

49 Jens A. Killengreen, *Beretning om Tromsø Seminarium meddelt ved Seminariets halvhundreaarsfest den 7de Februar 1876* (Tromsø, 1876), 5–6.

50 Christophersen innehadde embetet til 1882.

51 Kgl. prop. 1904, nr. 40 og 41.

Til denne Uttalelse tilføiede Skoleraadet: Man er ganske enig med Skoledirektøren i Finnmark i hans Uttalelse (...) at det vil være et altfor stort Spild af Skolens korte, kostbare Tid at give Börn, som möder i Skolen uden det ringeste Kjendskab til noget andet Sprog end Lappisk eller Kvænsk, Lærere, som intet har lært af disse Sprog, og at det nu raadende Ubekjendskab til Norsk hos de Börn, som möder til Skolegang, vil vedvare i en længere Fremtid. 3 af Skoleraadets Medlemmer, der er kyndige i Lappisk eller Kvænsk (...) vedtok dette paa Grundlag af sin personlige Erfaring, da de i flere aar havde været Lærere i Folkeskolen i blandede Sprogdistrikter. De bemærkede ogsaa, at der bliver en bedre Forstaaelse og et bedre Samarbeide mellem Skole og Hjem, naar Læreren ikke er udelukket, men kunde gjøre sig forstaaelig paa Hjemmets Sprog.⁵²

I tillegg til sitt arbeid ved seminaret bidro Qvigstad til forskning innen lingvistikk, der han deltok i internasjonale miljøer med publiseringer blant annet i Finland og Tyskland. Han arbeidet også innen en nasjonal kontekst med innsamling av tradisjonsstoff. Det omfattende trebindsverket *Lappiske eventyr og sagn*, der hvert oppslag har en side med samisk og en side med norsk tekst, ble publisert på slutten av 1920-tallet. Just Knud Qvigstad var en ruvende forsker og skolemann. Hans store interesse for undervisningens innhold, gavnlige undervisningsmetoder og planmessig organisering av undervisningen kommer tydelig til uttrykk i de omfattende referater han skrev fra møter i skoleråd under sin bestyrerperiode. Referatene økte i lengde og inneholdt grundige skolepolitiske og pedagogiske drøftinger.⁵³ Qvigstad har etterlatt seg et betydelig avtrykk i Tromsø offentlige lærerskoles historie.

Rundt 1902 kom det opp en debatt i Stortinget vedrørende friplassordningen og finansieringen av denne.⁵⁴ I et budsjettforslag for 1902–1903 åpnet skoledirektør Bernt O. Thomassen i Finnmark for å redusere antall friplasser. Han argumenterte med at bare 11 av de 47 som hadde hatt friplass i perioden

52 Statsarkivet i Tromsø, Tromsø offentlige lærerskoles arkiv, nr. 2, Forhandlingsprotokoll skoleråd 1863–1913, referat fra skoleråd 02.11.1904.

53 Statsarkivet i Tromsø, Tromsø offentlige lærerskoles arkiv, nr. 2, Forhandlingsprotokoll skoleråd 1863–1913, referater fra skoleråd 1883–1920.

54 Saksside – stortinget.no

1893–1902, hadde avtjent eller var i ferd med å avtjene pliktårene i et overgangsdistrikt. Seks hadde flyttet etter å ha avtjent en del av sin plikttjeneste, mens 30 ikke hadde gjort tjeneste i Finnmarks-skolen i det hele tatt. Tromsø lærerskole svarte i en uttalelse at skoledirektøren ikke hadde tatt med overgangsdistriktene utenfor Finnmark i beregningen. Dersom disse ble inkludert, var det 16, og ikke 30, som ikke hadde gjort tjeneste i overgangsdistriktene. Dessuten slo skolerådet fast at tre av de 16 ikke hadde kunnet utføre sin plikttjeneste på grunn av sykdom eller tidlig død. Dermed sto man igjen med 13 av 47 som ikke hadde utført sin plikttjeneste, noe som innebar at 73 prosent av de uteksaminerte med friplass og plikttjeneste hadde oppfylt sin plikt. Biskop i Tromsø 1893–1909, Wilhelm Bøckmann, støttet friplassordningen gjennom et skriv.⁵⁵

Dette fikk likevel liten betydning. Thomassen la i budsjettforslaget for 1903–1904 frem forslag om å oppheve ordningen med friplasser ved Tromsø lærerskole. Igjen protesterte skolerådet ved lærerutdanningen i Tromsø. I møte i skoleråd, der referatet er ført i pennen av Qvigstad, gikk de inn for å beholde friplassordningen:

Man vil ikke unnlade at paapege, at naar Fripladsene ophæves, vil mange begavede, ubemidlede unge Mennesker blive hindrede fra at söge Uddannelse som Lærere, især i dette Stift, hvor de ökonomiske Forhold gjennemgaende er smaa, og hvor det, efter at kurset er blevet 3-årigt, derfor falder vanskeligere at söge Lærerskolen (...) Efter det forbenævnte innførte vil man derfor paa det inderligste tilraade, at Fripladsene fremdeles opretholdes.⁵⁶

Den 13. desember 1904 vedtok Stortinget at ordningen med friplasser skulle opphøre. I Tromsø ble det vurdert som umulig å rekruttere søkere til samisk og kvensk uten friplasser, og at denne undervisningen derfor måtte opphøre. I 1905 var de samiske friplassene borte, og i 1906 også de kvenske.⁵⁷ Hvert år mens Qvigstad var bestyrer, skrev han utførlige årsberetninger til skoledirektøren i Troms, enkelte år som et fint trykt hefte.⁵⁸ I årsmeldingen for 1906

55 Tvinnereim, *Lærerutdanning*, 53–55.

56 Statsarkivet i Tromsø, Tromsø offentlige lærerskoles arkiv, nr. 2, Forhandlingsprotokoll skoleråd 1863–1913, referat fra skoleråd 02.11.1904.

57 Brekke, *Lærerutdanning*, 197.

58 Eksempelvis for skoleåret 1903–1904.

slo Qvigstad fast at den oppgaven lærerskolen hadde hatt siden 1826 med å utruste en del av elevene med de språkkunnskaper som var nødvendige for å være lærer i overgangsdistriktene, nå var opphørt.

Imidlertid ble friplasser ved lærerutdanningen i Tromsø innført igjen i 1916, da lærermangel i landsdelen og økning i antall søkere til lærerutdanningen førte til en endret situasjon. Stipendordningen ble finansiert med midler fra Seminarii Lapponici fond.⁵⁹ Nå fikk fire til seks elever som var hjemmehørende i landsdelen, stipend mot tjenesteplikt.⁶⁰ Disse friplassene ble inndratt i 1925–1926, og søkningen til lærerutdanningen ble igjen redusert.⁶¹ Etter hundre år var det satt en sluttstrek for undervisningen i samisk og kvensk ved lærerutdanningen i Tromsø, en undervisning som kun hadde hatt to avbrekk. Det første var fra 1866 til 1870, da Altens Lærerskole hadde ansvaret.⁶² Det andre avbrekket var fra 1905 til 1916, da friplassene var inndratt.⁶³ Karl Johan Barlindhaug, som var rektor ved lærerutdanningen fra 1920 til 1932, skrev i jubileumsskriftet av 1926 at når skoleforholdene i de nordligste fylkene hadde vært så stabile, var det på grunn av friplassene ved Tromsø lærerskole og den pliktjenesten som fulgte med.⁶⁴

Det er interessant å se hvordan samisk og kvensk følger hverandre de årene det ble undervist i begge språkene ved lærerutdanningene i Alta og Tromsø. Innstillingen fra lærerskolen var at også det kvenske språket skulle ivaretas, akkurat som Deibolls tanke for dette språket hadde vært under stortingsforhandlingene på 1820-tallet.

Den sterke betoning av det flerspråklige som vi her ser knyttet til lærerutdanningen i Tromsø, skjer samtidig med et nasjonalt skifte i språkpolitikken, i retning av at den undervisning som skal gis til samene, nå skal gis på norsk. Dette sto i motsetning til det grunnleggende språksyn Trondenes seminar var bygd på, og som ble videreført ved seminaret i Tromsø.

59 Brekke, *Lærerutdanning*, 197.

60 Brekke, *Lærerutdanning*, 197. Karl Johan Barlindhaug, *Tromsø offentlige lærerskole i 100 år* (Peder Norbyes bok & aksidenstrykkeri: Tromsø, 1926), 52.

61 Brekke, *Lærerutdanning*, 197; Barlindhaug, *Tromsø offentlige*, 52.

62 Kgl. res. av 17. okt. 1865, gjort gjeldende fra 1. juli 1866; J. Killengreen, *Beretning om Tromsø Seminarium meddelt ved Seminariets halvhundreaarsfest den 7de Februar 1876* (Tromsø, 1876), 18.

63 Brekke, *Lærerutdanning*, 197.

64 Brekke, *Lærerutdanning*, 198.

Figur 3.3

Seminarets bygning i Skippergata 31 i Tromsø

Nye seminarer og nasjonalt reglement

Adskillige skolelover kom til å få betydning for lærerutdanningen. Den første var *Lov om Almueskolevæsenet paa Landet* i 1860, der faste skoler ble innført som den ordinære skoletypen, med omgangsskolen – en skolegang der læreren ambulerte mellom skolelokaler i samme skolekrets – som unntaket. Ofte foregikk undervisningen i omgangsskolen i private bygninger. Den nye skoleloven førte til en storstilt utbygging av skolebygninger. Også andelen lærere med eksamen fra seminar eller lærerskole økte, fra 30 prosent i 1853 til 68 prosent i 1866.⁶⁵ Loven fastsatte fire ulike utdanningsformer for lærere: stiftsseminar,

65 Skjelmo, *Endringer i norsk*, 71.

mindre lærerskoler, ordninger med lærerlærlinger og en privatistordning. I Tromsø stift avla til sammen 14 kandidater den sistnevnte prøven.⁶⁶

Flere mindre seminarer kom til nord i landet, så som i Alta i 1863. Skolen hadde imidlertid få søkere. Vefsn lærerskole startet i 1863 i Mosjøen som en 1-årig privat lærerskole.⁶⁷ Dette var den første lærerutdanning i Nordland og utdannet til sammen 56 lærere før den ble nedlagt i 1868, på grunn av for få søkere.

Det nye *Reglement for Rigets Stiftsseminarer* som kom i 1869, var et viktig steg for å ensrette undervisningen i seminarerne på nasjonalt nivå. Det ble fastsatt at lærerutdanningen skulle være 2-årig, at det skulle være en øvingskole knyttet til seminaret, og som nytt fag kom oppdragelses- og undervisningslære. Også bokføring, tegning og hagedyrkning ble nye fag.⁶⁸ Etter hvert ble det i Tromsø igangsatt undervisning i mer praktiske fag, noe bestyrer Qvigstad fikk ordnet permanent, med egen lærer.⁶⁹ Lærerutdanningen i Tromsø søkte om å få status som statsøvingskole, men kommunen avslø søknaden både i 1868 og 1874. I 1884 ble det et gjennomslag, og en statsøvingskole knyttet til Tromsø seminar var en realitet.⁷⁰

Helt sist på 1880-tallet ble allmueskolen avløst av folkeskolen. Dette skjedde gjennom to separate lover, en for folkeskolen på landet og en for folkeskolen i byene, begge i 1889. Disse lovene la som vilkår for seminarutdanningen at det skulle være to former for lærerprøver: en lavere for undervisning på småtrinnet og en høyere som kvalifiserte for hele folkeskolen.

Lærerutdanningslover vedtas

I 1890 kom den første lov om lærerutdanning i Norge. Gjennom denne ble det opprettet en felles Eksamenskommissjon for alle seminarer, noe som skulle sikre en nasjonalt ensartet utdanning.⁷¹ Det var denne kommisjonen som ga de skriftlige oppgaver, både til opptaksprøve og til avgangsprøve. De bedømte

66 Skjelmo, *Endringer i norsk*, 73.

67 Linda Hélen Haukland, *Lærerutdanninga på Nesna 1918–2018* (Museumsforlaget: Trondheim 2018), 15–16.

68 Brekke, *Lærerutdanning*, 109.

69 Qvigstad var bestyrer frå 1883 til 1920. Brekke, *Lærerutdanning*, 110, 299.

70 Brekke, *Lærerutdanning*, 117–118.

71 Skjelmo, *Endringer i norsk*, 87.

også besvarelsene i lag med sentralt oppnevnte sensorer. Kommisjonen reiste videre rundt og deltok i sensur ved muntlig eksamen. Loven åpnet også opp for etablering av private seminarer.

Seminarloven ga kvinner formell tilgang til stiftsseminarene. Umiddelbart ble det i Tromsø reist spørsmål om kvinnelige lærere. Til å begynne med ble to kvinner tilsatt midlertidig: frøken Falck i håndarbeid og frøken Krogh i gymnastikk, begge lærere for de kvinnelige seminaristene. I 1893 ble en fast stilling for kvinnelig lærer utlyst. Den ble besatt av frøken Olava Nickelsen, som hadde utdannelse i gymnastikk, håndarbeid og tegning.⁷²

Like etter århundreskiftet, i 1902, kom en ny lærerutdanningslov. Her ble benevnelsen på institusjonene endret fra seminarer til lærerskoler, og omfanget utvidet fra to til tre år. Loven innførte ikke nye fag, men eksamen ble lagt om og fagmål gjort klarere. Dette som resultat av fremkommet kritikk om at utdanningen var blitt en puggeskole.⁷³

Den neste lærerutdanningen i nord som kom til å bli varig, var Nesna lærarskule. Den ble opprettet i 1918 på sogneprestens initiativ med midler fra Nordland fylke og Nesna kommune.⁷⁴ Skolen ble etter hvert statlig (1924), men to ganger truet med nedleggelse grunnet nasjonalt læreroverskudd. Skolen hadde på få år fått nye og tidsmessige bygninger. Randi Hege Skjelmo skriver: «Det lå altså et stort lokalt og nasjonalt engasjement til grunn for opprettelsen av lærerutdanningen i Nesna, et engasjement som også kom til syne når utdanningen var truet med nedleggelse.»⁷⁵

Eksamenskommisjonen hadde sitt virke frem til 1929, da den ble avløst av et Lærerskoleråd. Dette rådet skulle, i tillegg til å føre tilsyn med lærerskolene, også forberede saker for departementet. Allerede året etter kom en ny lov, og i 1930 ble lærerutdanningen utvidet fra tre til fire år. Samtidig ble

72 Brekke, *Lærerutdanning*, 157–158.

73 Skjelmo, *Endringer i norsk*, 82–98; Brekke, *Lærerutdanning*, 170.

74 Arne Langset «Nesna lærarskole 1918–1930», i *Nesna lærarskole femti år 1918–1968* (Nesna lærarskole: Nesna, 1968) 9–43; Olga Langset, «Nesna lærarskole i medvind og motvind 1920 til 30-årene», *Skolen: Årbok for norsk utdanningshistorie* (2004), 239–255; Dagrun Grønbech, «Anna Meisfjord – den første og eneste kvinne som rektor for Høgskolen i Nesna», Fredrikke. Organ for FOU-publikasjoner for høgskolen i Nesna, nr. 4 (2015); Linda Hélen Haukland, *Lærerutdanninga på Nesna 1918–2018* (Museumsforlaget: Trondheim 2018); Sven Erik Forfang og Ann Kristin Klausen, *100 år med lærerutdanning*, Helgeland museum: Nesna 2018; Skjelmo, *Endringer i norsk*, 137–139.

75 Skjelmo, *Endringer i norsk*, 139.

det opprettet en 2-årig utdanning for de med eksamen artium. En ytterligere revisjon kom i 1938. Den ble sett på som en nødvendig konsekvens av de foregående skolelover, både for folkeskolen og den høyere skole. Lærerskolen fikk en 2-årig engelsklinje, som følge av at engelsk var blitt fag i byfolkeskolen og mange steder også på landet. I folkeskolen ble nye arbeidsformer innført, som emneundervisning og arbeidsskoleprinsipp, der elevene skulle lære gjennom egen aktivitet. Heimstadelære ble et nytt fag. Reformene var preget av amerikanske progressive ideer, som betød at eleven kom i sentrum.⁷⁶ Disse ideene kom nå også inn i lærerutdanningen.⁷⁷ Embetseksamen ble et krav for rektorer og lektorer i lærerskolen. Normalplanene av 1939, som kom som del av folkeskolereformen på 1930-tallet, innebar radikale endringer i skolens arbeid. Disse reformene ble kortvarige på grunn av krigen som var i emning.

Krigsårene

Motstand i Norges skolevesen

I 1940 var Norge i krig. For oversiktens skyld vil vi først redegjøre for hva som skjedde i krigsårene på landsdekkende nivå, før vi går over til hvordan Tromsø lærerskole ble berørt av krigen.

Lærere på alle nivå i skolevesenet kom til å vise sterk motstand mot nazismen under andre verdenskrig. Den nasjonalsosialistiske ideologien som ble forsøkt innført i skolen, innebar ensretting av sinn og tanke, tro på en sterk fører og underkastelse under et totalitært regime. Myndighetene tok klare grep for å nazifisere skolen, og de mest sentrale virkemidlene skulle være lærerne; hvordan disse underviste samt innholdet i undervisningen. Den utnevnte kirke- og utdanningsministeren fikk ansvar for de mange overgrep som skulle komme til å bli utført mot skolen og lærerne.⁷⁸

76 Det var særlig ideene til John Dewey (1859–1953) som ble sentrale, særlig betydningen av erfaring og *learning by doing*, men også ideen om at utdanning skulle være relevant i forhold til studentenes liv og interesser.

77 Lov av 11. februar 1938 om lærarskular og prøvor for lærarar i folkeskulen.

78 Nicola Karcher, *Kampen om skolen. Nazifisering og lærernes motstand i det okkuperte Norge*. Dreyer: Oslo, 2018; Asbjørn Birkemo, *Kampen om kateteret 1940–1945*, Unipub 2000, 12–14.

Ved krigens begynnelse var det fire norske lærerorganisasjoner: Norsk Lærerlag, Norges lærerinneforbund, Norsk lektorlag og Den høgre skoles landslærerinneforening. Allerede i november 1940 ble lærerne oppfordret gjennom et rundskriv til å gi en lojalitetserklæring til departementet, men lærerorganisasjonene motsatte seg dette, med det resultat at det ble trukket tilbake.⁷⁹

Frem til og med 17. juni 1941 arbeidet lærerorganisasjonene på legal basis. Paroler og retningslinjer fra organisasjonene, hvor lærere ble oppfordret til ikke å la seg styre av den tyske okkupasjonsmakten og Nasjonal Samlings ulike krav, ble undertegnet med fullt navn og sendt til både departementet og Reichskommissariatets skoleavdeling.⁸⁰

I lærernes fagforeninger ble demokratisk valgte ledere avsatt fra juni 1941 og erstattet med regimevennlige. Det oppsto en situasjon der ulike aksjonsgrupper anonymt utarbeidet retningslinjer for læreres motstandsengasjement. De tidligere lærerorganisasjoner fortsatte nå sitt arbeid illegalt, og Skolefronten, som besto av ulike aksjonsutvalg, ble dannet. Den var tilknyttet den sivile del av Hjemmefronten og skulle ivareta alle lærerorganisasjonenes interesser.⁸¹ Tiltak ble også satt i gang fra myndighetene for å avdekke politiske holdninger hos ansatte og elever i lærerskolene. Blant annet ble det sendt ut et skjema til alle søkere til opptaksprøven i 1941, som i detalj omfattet NS-medlemskap og NS-sympatier.⁸²

Etter at lærerorganisasjonene ble underlagt Nasjonal Samlings kontroll i juni 1941, fortsatte lærernes motstand mot det totalitære regimet, noe vi blant annet ser i lærerutdanningen.⁸³ I Volda ble lærerutdanningen stengt

79 Fredrik Fagertun og Helge Chr. Pedersen, *Sivil motstand: kirkestrid, lærersteik og idrettsboikott*, i Bjørg Evjen (Red.), *Andre verdenskrig i nord. En annerledes hverdag* (Orkana Akademisk: Stamsund, 2022), 530.

80 Vegard Kvam, *Skolefronten. Einar Høigård og norske læreres kamp mot nazismen*. Scandinavian Academic Press, 2013, 112.

81 Vegard Kvam, *Skolefronten. Einar Høigård og norske læreres kamp mot nazismen*. Scandinavian Academic Press, 2013; Fagertun og Pedersen, *Sivil Motstand*, 531.

82 Henrik Halvorsen, *Hundre år på lag med lærerutdanningen 1899–1999*. Forskerforbundets Forening for lærerutdanning, Notodden 1999, 44.

83 Vegard Kvam, *Skolefronten: Einar Høigård og norske læreres kamp mot nazismen* (Oslo: Spartacus Forlag AS, 2013), 116.

julaften 1941, etter at det i løpet av skoleåret 1940–1941 hadde bygd seg opp sterke spenninger mellom skolen og NS-myndighetene.

«Skolen hadde fått rykte for å være et motstandsreir».⁸⁴ Rektor Erling Martinson Kristvik ble avsatt og forvist bort fra Volda.⁸⁵ Han hadde i løpet av 1941 skrevet en rekke brev til NS-myndighetene der han protesterte mot politisk innblanding i det pedagogiske arbeidet, støttet en av skolens lærere som kom i nazistenes søkelys og avviste krav om undertegning av lojalitetserklæring til de tyske myndighetene, noe han begrunnet med kristne og humanitære ideer. Han fikk komme tilbake til Volda i oktober 1943, men ble arrestert i mars 1945 og sendt til Falstad, der han satt til krigens avslutning. Han var tilbake som rektor i Volda 10. mai 1945.⁸⁶

Protester mot nye lover

Over hele landet forsøkte okkupantene å ta over bygninger til egne formål. I Nesna ble sløyd- og gymnastikkbygningen omgjort til kinosal, skolebadet ble badeanstalt for soldater og krigsfanger, uthuset rekvirert som hestestall, og tyske offiserer flyttet inn i rektorboligen. Driften kunne opprettholdes, men i redusert form. Da tyskerne tok over Nesna folkeskole, ble elevene herfra flyttet over til lærerskolen.⁸⁷ To nye lover ble innført 5. februar 1942. Den ene påla alle lærere medlemskap i den nye organisasjonen Norsk Lærersamband, noe som utløste en stor og samordnet protest fra lærerhold. Den andre loven gjaldt ungdomstjeneste i organisasjonen NS Ungdomsfylking, der alle mellom 10 og 18 år skulle pålegges medlemskap for derigjennom å få en nazistisk oppdragelse. Lovene førte til omfattende motstand. Lærerne protesterte mot begge disse, og sendte likelydende skriv til departementet. De meddelte at de ikke

84 Kjell-Arild Madssen, *Erling Kristvik – en nasjonal strateg?* (2020), 24.

85 Vegard Kvam, *Livsnær skole. En historie om Erling Kristvik og den fådelte skolen* (Abstrakt forlag AS: Oslo 2009), 224ff.; Gro Hagemann, *Skolefolk: lærernes historie i Norge*. Ad Notam Gyldendal 1992, 195.

86 Erling Kristvik ble etter krigen professor i pedagogikk ved Norges lærerhøyskole i Trondheim og har et betydelig faglig forfatterskap. Hans faglige forfatterskap omfatter tre bøker som har vært brukt i lærerutdanningen i en årrekke: *Læreryrket*, *Indføring i pedagogik*, *Sjelelære* og *Elevkunne*. Kristvik var overlærer ved Tromsø lærerskole 1915–1922 og skoledirektør i Nordland og Troms 1925–1930.

87 Forfang & Klausen, *100 år*, s. 14; Haukland, *Lærerutdanninga*, s. 62.

kunne betrakte seg som medlemmer av Lærersambandet, og at de ikke kunne medvirke til en slik oppdragelse, «da dette strider mot min samvittighet».⁸⁸

Også Tromsø deltok i protesten. Lovene ble raskt kjent, og i slutten av februar vedtok lærerne og lærerinnene ved Tromsø folkeskole og øvingsskolen samt lærerkollegiet ved Tromsø lærerskole en enstemmig avvisning av Lærersambandet.⁸⁹ Fra lærerskolens diskusjon i skoleråd kan vi lese: «Alle punkt i parolen om 'Sambandet' fann vi rette og formålstjenlege, og alle medlemmer av kollegiet sende inn sine protesttelegram personleg kvar for seg.»⁹⁰

Foreldreaksjonen

En omfattende aksjon blant foreldrene tok til 6. mars 1942.⁹¹ Foranledningen var at landets biskoper hadde lagt ned sine embeter 24. februar, og at deres brev om dette ble kunngjort i kirkene under gudstjeneste 1. mars. Det var etter en slik gudstjeneste at en samtale kom i gang der søstrene Helga og Aasta Stene ble sentrale aktører. Som del av et kvinnenettverk tok de initiativ til å formulere et protestbrev på vegne av landets foreldre. Nettverket var knyttet til Koordinasjonskomiteen, KK.⁹² Utkast til et slikt brev ble lagt frem for sentrale deler av motstandsbevegelsen. Aktørene ble anbefalt av høyesterettsdommer F. Schjelderup å begrunne protesten med sin samvittighet. Brevets innhold ble viden spredt via det omfattende og landsdekkende illegale nettverket av kvinner. Her het det blant annet:

Bispene er suspendert, prestene har sluttet opp om dem. Lærerne trues med avskjed for det de har gjort for å beskytte våre barn mot NS-påvirkning. Vi foreldre kan verken suspenderes eller avskjediges. Nu er det vår tur til å slå et slag for barna.⁹³

88 Fagertun & Pedersen, *Sivil motstand*, s. 532.

89 Fagertun & Pedersen, *Sivil motstand*, s. 533.

90 Rapport frå tillitsmannen for Tromsø off. Lærarskule. T. 20.02.46 HHI/54/Civilorg; Gunnar Pedersen, «Holdningskamp og strid om organisasjonene», i Pål Christensen og Gunnar Pedersen (Red.), *Tromsø gjennom 10 000 år, Ishavsfolk, arbeidsfolk og fintfolk 1900–1945* (Tromsø kommune: Tromsø 1995, s. 459–476 på s. 475.

91 Berit Nøkleby, *Holdningskamp*, i Magne Skodvin (Red.), *Norge i krig. Fremmedåk og frihetskamp 1940–1945* (Aschehoug: Oslo, 1986), vol. 4, s. 86.

92 Berit Nøkleby, *Holdningskamp*, s. 123–125, s. 74.

93 Berit Nøkleby, *Holdningskamp*, s. 125.

Til sammen mottok departementet mellom 200 000 og 300 000 signerte protester, med den følge at den planlagte ungdomstjenesten måtte gis opp.⁹⁴ Det ble ingen straffetiltak satt i verk mot foreldrene.

Arrestasjon av lærere

Den 20. mars 1942 fant en plutselig og dramatisk massearrestasjon av lærere sted over hele landet. Til sammen 1000–1100 lærere ble arrestert.⁹⁵ Av disse ble rundt 700 sendt med skipene Skjerstad og Finmarken til Kirkenes. Begge skip hadde anløp blant annet i Harstad og Tromsø, men de hadde ikke plass om bord til å ta med de arresterte lærerne fra Nord-Norge. I Kirkenes ble lærerne forlagt i brakker, telt og en tidligere revefarm, og satt til tvangsarbeid som lossing av skip, ordning av tyskernes depoter og veibygging.⁹⁶ De var opptatt av å holde oppe undervisningskyndigheten og sin intellektuelle tankevirksomhet, og laget et program med foredrag og diskusjoner: «vi bestemte oss til for enhver pris å holde et åndsliv ved like».⁹⁷ Interneringen i Kirkenes varte til høsten 1942.⁹⁸

På Nesna var lærerskolen i drift til våren 1942. Da ble hele personalet deportert til Falstad fangeleir ved Levanger.⁹⁹ Dit kom også de øvrige arresterte lærerne fra Nordland.¹⁰⁰ En rekke lærere og lektorer fra Tromsø folkeskole, Tromsøysund folkeskole, Tromsø offentlige høyere allmennskole og Tromsø lærerskole ble arrestert den 20. mars 1942 i den landsomfattende aksjonen.¹⁰¹ Av disse havnet 11 lærere og 7 lektorer fra Tromsø i fangenskap

94 Vegard Kvam, *Skolefronten. Einar Høigård og norske læreres kamp mot nazismen*. Scandinavian Academic Press, 2013, s. 160.

95 Nøkleby, s. 86; Fagertun & Pedersen, *Sivil motstand*, s. 537.

96 Amundsen, S. S. *Kirkenesferda 1942*. Cappelen forlag, 1946, s. 322.

97 Amundsen, *Kirkenesferda 1942*, s. 322.

98 De første lærerne tilbake fra Kirkenes til Trondheim 7. september 1942, og de siste fra Kirkenes til Oslo 21. november 1942.

99 Til Nesna kom en forsinket arrestordre, 17. april, og tre dager senere reiste lærerne til Falstad fangeleir. Her ble de noen få dager før de returnerte. Haukland, *Lærerutdanningen på Nesna*, s. 62.

100 Hagemann, *Skolefolk: lærernes historie*, s. 204.

101 I Gunnar Pedersen, *Tromsø Bys historie* (Tromsø, 1995) s. 475, oppgis det at 21 lærere og lektorer fra Tromsø folkeskole, Tromsøysund folkeskole, Tromsø offentlige høyere allmennskole og Tromsø lærerskole ble arrestert den 20. mars 1942 i forbindelse med lærerstriden.

i Sydspissen fangeleir på Tromsøya,¹⁰² 2 lærere og 1 lektor i Krøkebørsletta fangeleir i Tromsdalen, 1 lektor og 1 lærer ble sendt først til Krøkebørsletta og deretter til Grini, 1 lærer ble sendt til Narvik og 1 direkte til Grini.¹⁰³ Blant de arresterte lektorene fra Tromsø lærerskole var Jens Rydland, som senere ble rektor for lærerskolen i perioden 1949–1959.¹⁰⁴

Situasjonen ved lærerutdanningen i Tromsø

Den sterke motstanden mot de tyske autoritetene ved lærerutdanningen i Tromsø trer tydelig frem i korrespondansen mellom ledelsen på lærerutdanningen og tyske myndigheter under krigsårene. En del av skolen, samt rektors og vaktmesters husvære ble overtatt av den tyske «verjemakt» fra 21. juni 1940.¹⁰⁵ Dette var ikke Sikkerhetspolitiet, men tyske alpejegere. For å markere skillet mellom den tyske og den norske delen, ble det satt opp et plankegjerdet i skolegården. I løpet av det påfølgende året ble det sendt en rekke brev til Kirke- og Utdanningsdepartementet, der rektor ba om fritak fra videre rekvisisjon av hus på lærerskolens område på grunn av manglende undervisningslokaler. I tillegg var det store problemer med husvære for rektor og vaktmester.¹⁰⁶ Det skal også nevnes at et ønske fra tyskerne om å få disponere en større del av lærerskolens bygning ikke ble imøtekommet. Imidlertid

102 Marianne Neerland Soleim & Gunnar D. Hatlehol, «Fangeleirer, utenlandske krigsfanger og norske fanger i Nord-Norge», i Fredrik Fagertun (Red.), *Andre verdenskrig i nord. Overfall og okkupasjon* (Orkana Akademisk: Stamsund, 2022), s. 264–277.

103 Kristian Ottosen, *Nordmenn i fangenskap 1940–1945*, 2. utgave (Universitetsforlaget: Oslo, 2004), s. 77–746; se Rydland s. 588, Berg s. 119, Westrheim s. 717. Av militære registrert som lærere ble Johannes Mork arrestert 16. august 1943 og overført til Grune, Schildberg og Luckenwalde, til freden, ref. Ottosen, *Nordmenn i fangenskap*, s. 492 og Haakon Thommasen arrestert 16. august 1943, overført til Schildberg og Luckenwalde, til freden, ref. Ottosen, *Nordmenn i fangenskap*, s. 678. Disse to ble trolig arrestert fordi de hadde militær bakgrunn.

104 Blant de arresterte lærerne var blant andre Lars Berg, ref. Ottosen, *Nordmenn i fangenskap*, s. 119 og Harry Westrheim, ref. Ottosen, *Nordmenn i fangenskap*, s. 717.

105 Statsarkivet i Tromsø, Tromsø offentlige lærerskoles arkiv, nr. 69, Korrespondanse 1939–1941, brev til rektor Trygve Dokk frå Kyrkje- og Utdanningsdepartementet datert 5. juli 1940.

106 Statsarkivet i Tromsø, Tromsø offentlige lærerskoles arkiv, nr. 69, Korrespondanse 1939–1941, brev frå rektor Trygve Dokk frå Kyrkje- og Utdanningsdepartementet datert 7. november 1940, 29. april 1941, 20. mai 1941 og 5. juni 1941.

gikk fakturaer for husleie regelmessig inn til Einheit 07805F fra rektor Trygve Dokk.¹⁰⁷ Rektor søkte departementet om å få laget en ny inngang til skolen, og fikk medhold i det, men «utgiftene må ikkje bli større enn strengt turvande».¹⁰⁸ Det ble også klaget over skader som tyske soldater hadde gjort på bygningene, at tyske soldater hadde tatt et gymnastikkapparat (en bokk), og at «tyske soldater – stundom medførende sivilpersoner – av og til benytter vår inngang gjennom haven, hvilket er imot forutsetningene».¹⁰⁹

Også fra Tromsø ble det sendt inn brev som understreket at institusjonens administrative arbeid måtte bibeholdes, som i brev til Kirke- og Undervisningsdepartementet av 14. februar 1942:

Tromsø Lærarskule har ved eit par høve fått pålegg som grip inn i skulen sin administrasjon, frå den lokale partiorganisasjonen av NS.

Eg går ut ifrå at skulen no som før blir administrert frå det vyrde Kyrkje- og Undervisningsdepartement, og ville vera takksam om Departementet ville stadfesta denne skipnaden. Personane i organisasjonen skifter, og eg ville setja pris på å få eit skriv frå Departementet om denne sak, så ein slap uturvande bry.¹¹⁰

Videre ble Tromsø lærerskole berørt av den store aksjonen mot lærere i mars 1942. Den 19. mars ble rektor og alle lærerne ved Tromsø lærerskole avhørt av statspolitiet om de var medlemmer av Norsk Lærersamband. Tre av lærerne ble deretter hentet av statspolitiet «etter pålegg fra tysk sikkerhetspoliti og sette

107 Statsarkivet i Tromsø, Tromsø offentlige lærerskoles arkiv, nr. 69, Korrespondanse 1939–1941, blant annet brev fra rektor Trygve Dokk datert 29. november 1940.

108 Statsarkivet i Tromsø, Tromsø offentlige lærerskoles arkiv, nr. 69, Korrespondanse 1939–1941, brev fra rektor Trygve Dokk til Kyrkje- og Utdanningsdepartementet datert 6. august 1940.

109 Statsarkivet i Tromsø, Tromsø offentlige lærerskoles arkiv, nr. 69, Korrespondanse 1939–1941, brev fra rektor Trygve Dokk til Herr Kompaniføreren, Lærarskolen, datert 30. august 1940 og 7. september 1940.

110 Statsarkivet i Tromsø, Tromsø offentlige lærerskoles arkiv, nr. 70, Korrespondanse 1941–1945, brev fra rektor Trygve Dokk til Kyrkje- og Utdanningsdepartementet datert 14. februar 1942.

til arbeidstenest, så vidt ein kan skyna politiet si opplysing om saka».¹¹¹ De tre var Jens Rydland, Ingebrigt Skogan og Thorleiv Lunde. Den 18. april sendte rektor brev til Kirke- og Undervisningsdepartementet med beskjed om at tre lærere var internert av politiet, og at vikartjeneste var nødvendig for å få fullført skoleåret. Den 4. mai kom det brev tilbake om at de tre alle var frigitte.¹¹²

I forbindelse med arrestasjonen av de tre lærerne kan det nevnes at Kirke- og Undervisningsdepartementet den 25. april 1942 sendte ut et rundskriv til Skoledirektøren i Troms med beskjed om videre distribuering. Rundskrivet hadde denne ordlyd: «Medlemskapet i Norges Lærersamband følger automatisk med lærerstillingen, det vil si medlemskapet er tvungent og kan ikke oppheves eller endres ved personlige erklæringer. Som følge herav er alle utmeldinger rettsstridige og derfor ugyldige». Det presiseres at ordensstraffer bare kan ilegges av Departementet, «og da i samsvar med de regler om ordensstraffer som vil bli gitt for alle offentlige tjenestemenn».¹¹³

Til tross for store utfordringer var Tromsø lærerskole i drift frem til våren 1944. Rektor Dokk fremholdt at han hadde ansvaret for skolebygningene, og nektet derfor å forlate skolen. Han fortsatte som rektor frem til 1946.

Vi ser altså at størsteparten av skoleverkets ansatte støttet helhjertet opp om motstandsarbeidet mot nazifiseringen av skolen. I tillegg viser foreldre en imponerende fryktløshet og handlekraft; de reagerer umiddelbart på forsøk på å indoktrinere barn og ungdom. Det er også oppsiktsvekkende at det var et illegalt nasjonalt kvinnenettverk som klarte å få spredt brevet til signering. Derigjennom viste tusenvis av foreldre tydelig sin motstand.

111 Statsarkivet i Tromsø, Tromsø offentlige lærerskoles arkiv, nr. 70, Korrespondanse 1941–1945, brev fra rektor Trygve Dokk til Kyrkje- og Utdanningsdepartementet datert 20. mars 1942.

112 Statsarkivet i Tromsø, Tromsø offentlige lærerskoles arkiv, nr. 70, Korrespondanse 1941–1945, brev fra rektor Trygve Dokk til Kyrkje- og Utdanningsdepartementet datert 18. april 1942 og svar frå Departementet datert 4. mai 1942.

113 Statsarkivet i Tromsø, Tromsø offentlige lærerskoles arkiv, nr. 70, Korrespondanse 1941–1945, Rundskriv fra Kirke- og Undervisningsdepartementet, brev med rundskriv til Skoledirektøren i Troms utsendt 25. april 1942.

Etterkrigstiden

Ved stortingsvalget høsten 1945 ble det formulert et felles partiprogram. Her het det blant annet:

Hele skolevesenet må samordnes så alle de enkelte ledd fra grunnskolen til den høyeste undervisning går naturlig over i hverandre enten det gjelder praktiske eller boklige skolereformer. Det bør skapes et rådgivende organ for hele vårt skolevesen, som får sin overledelse i eget undervisningsdepartement.¹¹⁴

Denne målsettingen førte til opprettelse av *Samordningsnemnda for skoleverket* i 1947. Blant oppgavene var utbygging av de enkelte skoleslag, lærerutdanning, administrasjonsordning for skoleverket, og revisjon av lover med tanke på samordning og forenkling. Nemnda la frem hele 19 innstillinger i perioden 1948–1952, deriblant tilråding om lærerutdanning.

Å dekke lærernøden var den første oppgaven som meldte seg for lærerskolene etter krigen. Høsten 1946 var det 1122 hele lærerposter uten godkjente lærere. Virksomheten ved de vanlige lærerskolene gikk for fullt, det store fødselsoverskuddet tok til å gjøre seg gjeldende, og skoletiden og klassedelingen ble forbedret i samsvar med folkeskolelovene fra 1936. Staten opprettet derfor midlertidige lærerskoler under betegnelsen Statens lærerskoleklasser i Oslo (1946), Bodø (1951), Bergen (1953), Stavanger (1954), Tønsberg (1958) og Trondheim (1959).¹¹⁵

Foranledningen til å opprette Statens lærerskoleklasser i Bodø var at det ikke var mulig å øke kapasiteten ved lærerskolen i Nesna. Det ble igangsatt midlertidige 2-årige klasser i Bodø. Etter det første året hadde disse studentene et mellomår hvor de hadde lærerpost, før de kom tilbake for det avsluttende året. Ordningen var fra departementets side ment å vare i seks år, «avhengig

114 Skjelmo, *Endringer i norsk*, 103.

115 Skjelmo, *Endringer i norsk*, 139.

av hvor raskt lærerunderskuddet endret seg til normalnivå». ¹¹⁶ Både kommune og fylke var velvillige til disse klassene, og det var et utstrakt samarbeid om lærerkrefter. Det ble bygget en egen fløy på gymnaset hvor lærerskolen flyttet inn i 1962, og ti år senere, i 1972, kunne lærerutdanningen flytte inn i eget bygg. I 1952 flyttet Tromsø lærerskole til moderne bygg på Mellomvegen med gode spesialrom og plass til flere elever.

Figur 3.4

Nybygget fra 1952 på Mellomvegen 110

Lærermangelen fortsatte i Nord-Norge, og skoleåret 1964–1965 var mer enn en fjerdedel av stillingene i nord besatt av lærere uten godkjent utdanning. Lærerutdanningsrådet hadde i 1962 foreslått at det ble opprettet lærerskoleklasser ved gymnaset i Alta, med siste del av utdanningen lagt til Tromsø lærerskole. Fra skoleåret 1963–1964 ble det igangsatt en delt 4-årig utdanning, med to år i Alta og to år i Tromsø. Opptaksprøven foregikk i Tromsø for alle.

¹¹⁶ Skjelmo, *Endringer i norsk*, 140.

I motsetning til i Bodø, var utdanningen i Alta og Tromsø beregnet på søkere uten artium. Alta fikk sin egen fullstendige lærerskole i 1973, som den første høyere utdanningsinstitusjon i Finnmark. Utdannelsen ble virkningsfull og bidro til kompetente lærere i Alta-regionen.¹¹⁷

Forsøksloven av 1954 ga hjemmel for forsøk i alle skoleslag. Til å lede arbeidet ble det opprettet et eget råd, *Forsøksrådet for skoleverket*. En ønsket en raskere fornyelse av skolen, en samlet ledelse av forsøksvirksomheten og at denne skulle skje på vitenskapelig grunnlag og tjene som basis for fremtidige konklusjoner og beslutninger.¹¹⁸ Rådet fra samordningsnemnda var å avvikle den 4-årige lærerskolen og bygge ut den 2-årige.

I lærerutdanningen ble det satt i gang ulike forsøk. Det meldte seg nå behov for fagspesialisering i forbindelse med utvidelse av den 7-årige folkeskolen til en 9-årig grunnskole. Det var behov for fagkompetanse for undervisning i den nye ungdomsskolen. Det ble startet forsøk med 3-årig linje: i Bergen musikk (1958), i Tromsø heimkunnskap (1959), og videre forsøk med samfunnsfag, engelsk, kroppsøving, bibliotekkunnskap/læremidler, norsk og matematikk. Det ble også organisert 1-årige videreutdanninger for lærere med tradisjonell 2-årig eller 4-årig lærerutdanning. Nasjonale krav til læreres utdanning ble samlet i en felles lov i 1961. Utdanningskravene ble knyttet til bestemte kategorier av undervisningsstillinger: lærer, adjunkt, lektor, faglærer og timelærer. Gjennom denne loven ble det tidligere *Lærerskolerådet* til *Lærerutdanningsrådet*. Dette fikk en bred sammensetning, med medlemmer fra lærerskole, faglærerskoler, folkeskole, den høgre skolen og universitetet. Det fikk en rådgivende funksjon overfor departementet i alle saker vedrørende lærerutdanning.¹¹⁹

Forsøksrådet fortsatte sitt arbeid, det samme gjorde forsøksvirksomheten. Nye forsøk med 3-årig lærerutdanning ble igangsatt, blant annet rettet mot småtrinn og mellomtrinn. Det ble også lagt vekt på friere studieformer. Utbygging av institusjoner ble drøftet, og det samme gjaldt utvidelse av lærerutdanningens lengde til tre og fem år. Departementet gjør rede for lærerskolens oppgaver og arbeidsformer: «En understreker nødvendigheten av at

117 NOU 1978:50, *Lærerundersøkelsen. Om lærersituasjonen i Nord-Norge*; Harald Høie, *Lærerutdanninga i Finnmark: utdanning, rekruttering og resultat*. Finnmark distriktshøgskole – rapport (1989), 10.

118 Skjelmo, *Endringer i norsk*, 103.

119 Skjelmo, *Endringer i norsk*, 106.

lærerskolen til enhver tid har undervisningsplaner og studieopplegg som er tidsmessige og i samsvar med moderne pedagogiske ideer.»¹²⁰

Allerede i 1965 fikk lærerskolene en ny og revidert plan, og i de påfølgende år fortsetter forsøksvirksomheten. Det legges vekt på studentenes selvstendige studier og faglig fordypning. Blant forsøkene som er verdt å nevne, var: forsøk med 3-årig lærerutdanning med inkorporert spesialisering, forsøk med ny utdanningsmodell og revidert undervisningsopplegg på 2-årig studentlinje, forsøk med 1-årig videreutdanning, enten med spesialisering i enkeltfag eller faggrupper, innretning mot skoletrinn eller mot spesialfunksjoner i skolen.¹²¹

9-årig obligatorisk grunnskole ble lovfestet da ny grunnskolelov ble vedtatt i 1969. Året etter kom lovendring om utdanningskrav for lærere i skolen. Samtidig pågikk et stortilt arbeid med utbygging av lærerutdanningen for å styrke den pedagogiske og yrkespraktiske del av utdanningen samt å sikre systematisk etterutdanning av lærere.¹²² Allerede i 1967 hevdet lærerorganisasjonene, med henblikk på lærerskolens fremtidige oppgaver og ansvarsområde, at «lærerutdanningen må styrkes, særlig den pedagogiske og yrkespraktiske del av utdanningen».¹²³

Vi ser altså at det etter krigen har vært sentralt initiert et stortilt og omfattende forsøksarbeid i Norge. Dette har skjedd som en rekke differensierte forsøk lokalisert til ulike lærerskoler spredt over hele landet. Randi Hege Skjelmo oppsummerer i sin doktoravhandling fellestrekkene for opprettelse av de nordnorske lærerskolene slik:

De nordnorske lærerskolene i henholdsvis Tromsø, Nesna, Bodø og Alta ble igangsatt til ulik tid og under ulike vilkår. Det de har til felles, er at de inngår i en felles nasjonal ordning. I tilknytning til opprettelsen lå også den antakelse at disse institusjonene ville bidra til flere kvalifiserte lærere i den nordlige landsdel.¹²⁴

120 Stortingsmelding nr. 69, 1963–64; *Lærerutdanning i 1970-årene. Problemer og perspektiver*, Serien Forsøk og reform i skolen, nr. 25, Forsøksrådet for skoleverket (Universitetsforlaget: Oslo, 1971), 16.

121 *Lærerutdanning i 1970-årene*, 18–19.

122 *Lærerutdanning i 1970-årene*, 20–25.

123 *Lærerutdanning i 1970-årene*, 23.

124 Skjelmo, *Endringer i norsk*, 141.

De ovennevnte utdanningsinstitusjoner hadde altså imøtekommet de behov som landsdelen hadde for å få en velutdannet og stabil lærerstab.

Utbygginger

I 1968 ble det gjort vedtak om å etablere Universitetet i Tromsø, der organiseringen skulle ivaretas av et interimstyre. Dette satte i 1970 ned et utvalg som skulle utrede premissene for og praktiske forslag til «den politikk Interimstyret bør følge for de pedagogiske fagområder i Tromsø».¹²⁵ Diskusjonen handlet om hvorvidt den praktisk-pedagogiske utdanningen av kandidater fra universitetet skulle legges til lærerskolen. I så fall skulle lærerskolen få status som høyskole med plikt til å drive forskning, og det skulle opprettes et samarbeidsorgan mellom høyskolen og universitetet. Det ble strid om forslaget, og flertallet landet på at det var snakk om to forskjellige institusjoner, og at universitetet måtte organisere sitt eget pedagogiske seminar. Undervisningen ved det nye universitetet kom i gang i leide lokaler høsten 1972 med 420 registrerte studenter.¹²⁶

I etterkant av andre verdenskrig ble en rekke yrkesskoler etablert. Rekruttering av lærere skjedde blant fagfolk som var utdannet og med praksis fra yrket. Etter hvert kom også krav om formalisert kompetanse. Det ble igangsatt yrkesfaglærerutdanninger med opptakskrav fag- eller svennebrev samt praksis. En alternativ utdanningsvei var praktisk-pedagogisk utdanning for yrkesfaglærere.

Ved innføring av Lov om lærerutdanning i 1973 overtok staten ansvar for førskolelærerutdanning. Lærerutdanning og førskolelærerutdanning ble samordnet, og faste lærere ble tilsatt.¹²⁷ Det hadde fra begynnelsen av 1970-tallet vært stor mangel på førskolelærere i Norge.

125 Narve Fulsås, *Universitetet i Tromsø 25 år* (Universitetet i Tromsø: Tromsø, 1993) 187–188.

126 Fulsås, *Universitetet i Tromsø*, 154.

127 Eva Balke, *Småbarnpedagogikkens historie. Forbilder for vår tids barnehager*, (Universitetsforlaget: Oslo, 1995), 264.

I 1970 ble det i hele Norge utdannet 187 førskolelærere. I 1971 og 1972 ble det opprettet 9 avdelinger for førskolelærerutdanning ved lærerskolene, og i 1972 var opptaket økt til 800 førskolestudenter. Regjeringens mål var å bygge ut 50 000 førskoleplasser i daginstitusjoner mellom 1972 og 1977. Det var behov for 2000 førskolelærere i samme periode.¹²⁸

Disse institusjonene skulle nå også være for de yngste barna, fra 0–3 år.

«Lov om barnehager fra 1975 definerte ‘barnehage’ som en pedagogisk institusjon for alle barn under skolepliktig alder.»¹²⁹ Førskolelærerutdanningen i Tromsø hadde fått en sped begynnelse i 1972. Satsing på førskolelærerutdanning hang sammen med utbygging av barnehager i offentlig regi.¹³⁰ Gjennom utbygging av velferdsstaten og med økende antall kvinner i yrkeslivet, kom et økende behov for barnehager. Med det fulgte også utbygging og reformer i førskolelærerutdanningen samt nye rammeplaner. De norske barnehagene kom til å bygge på to pedagogiske tradisjoner: den ene fra asylene, hvor det første ble igangsatt i Trondheim 1837, den andre inspirert av Frøbels Kindergarten. Asyltradisjonen baserer seg på behov for tilsyn med barna mens mor var i arbeid og knytter seg til industrialiseringen. Fröbel-barnehagene vokste frem som rene pedagogiske tilbud med aktiviteter som lek, sang og forming. Barna skulle utvikle seg til tenkende mennesker.

Gjennom et stortingsvedtak i 1989 ble Samisk Høgskole opprettet, med lokalisering i Kautokeino. Studenter og ansatte ble overført fra de samiske studier ved Alta lærerskole. Samisk Høgskole utdanner lærere for de nordsamiske områder, også i Finland og Sverige, følger norsk lovverk og er godkjent som lærerutdanning både i Finland og Sverige. Utdanningen har egne opptakskrav og et særskilt innhold. Lærerutdanning for lulesamisk og sørsamisk område tilbys henholdsvis ved lærerutdanningene i Bodø og Levanger.¹³¹

128 Kari Berg, *Fremmed fugl? Historien om høgskolen i Finnmark 1973 til 2006* (Høgskolen i Finnmark: Alta, 2006), 61.

129 Anne Greve, Turid Thorsby Jansen og Morten Solheim, *Kritisk og begeistret. Barnehagelærernes fagpolitiske historie*. (Fagbokforlaget: Bergen, 2014), 93–94.

130 Se kapitlet om barnehager i Greve, Jansen og Solheim, *Kritisk og begeistret*.

131 Skjelmo, *Endringer i norsk*, 141.

Gjennom høgskolereformen i 1994 ble de fire høgskolene i Tromsø slått sammen. Tidligere Tromsø lærerskole ble nå Avdeling for lærerutdanning i den nye Høgskolen i Tromsø.¹³² I 2009 fusjonerte Høgskolen og Universitetet i Tromsø til UiT Norges arktiske universitet. Lærerutdanningen ble da til ILP, Institutt for lærerutdanning og pedagogikk. I 2013 ble Universitetet og Høgskolen i Alta slått sammen.¹³³ ILP fikk dermed undervisningssted både i Tromsø og Alta.

I Tromsø ble det i 2010 igangsatt forsøk med femårig grunnskolelærerutdanning. Utdanningen kom i tillegg til lektorutdanningen for videregående skole og ga mastergrad med lektorkompetanse for 1.–7. klasse og 5.–10. klasse. Det ble videre opprettet universitetsskoler og universitetsbarnehager, der disse forpliktet seg til pedagogisk utviklingsarbeid under kyndig veiledning, samtidig som studentene ble mer involvert i forskning. Den femårige masterutdanningen for grunnskolen ble gjort permanent fra 2017. Lærerutdanningen i Tromsø fikk nytt bygg i 2020 på universitetsområdet i Breivika.

Avslutning

Dette kapitlet har vist hvordan lærerutdanninger i Nord-Norge har vokst frem gjennom 200 år. Oppstarten av den første lærerutdanningen på Trondenes innevarslet en ny æra med stor kraft. Impulser fra europeisk tenkning fremskyndet en positiv samfunnsutvikling for ulike nivåer av våre kunnskapsinstitusjoner.

Reformer, for eksempel i barnehage og skole, har meldt behov for *også* å gjennomføre reformer knyttet til kvalifiserte undervisere på de respektive nivåer. Utbygging av utdanningssektoren innebærer kompetanseøkning så vel som behov for flere læresteder. Med henblikk på kvalifiserte undervisere har det vist seg nødvendig på den ene siden å øke faglig bredde, og på den andre siden å sikre faglig dybde. En gjennomgående diskusjon knyttet til lærerutan-

132 De øvrige var: Avdeling for helsefag, Avdeling for ingeniørfag samt det tidligere Musikk-konservatoriet.

133 For utviklingen av Høgskolen i Alta, se Berg, *Fremmed fugl?*, 82–86.

ningene har dreid seg om hvilke krav som skulle stilles til opptak av kandidater, utdanningens omfang samt de geografiske tilbud for utdanningssted.

Vi har i kapitlet tydeliggjort hvordan lærere i Nord-Norge har agert i krigstid med en formidabel motstandskraft. Videre er de spesielle utfordringer knyttet til flerspråklighet i nord blitt vektlagt, der en lærerutdanning med vilje til å imøtekomme landsdelens behov trer frem. Lærerutdanningen i det nordlige Norge har vist seg å være livskraftig og med evne til å utfordre seg selv. I spenningsfeltet mellom tradisjon og nytenkning, mellom innholdsmessige og strukturelle krav, har det i landsdelen foregått et ærlig og målbevisst strev for å utdanne gode lærere til et virke i skolen.

Referanser

Arkivkilder

- Riksarkivet. Brev til Norges Odelsting fra Peter Vogelius Deinboll, datert 31.03.1821, eske 986, legg «Sagen om Seminarium Lapponicum og Trondenæs Skolelærerseminarium», Kontoret for Kirke og Geistlighed A 1821–1835, Kirke- og Undervisningsdepartementets arkiv.
- Statsarkivet i Tromsø. Brev fra Deinboll til biskop Krogh 20.10.1817. Brev fra embetsmenn, Biskop i Tromsø Stift.
- Statsarkivet i Tromsø. Arkivet til Biskopen i Tromsø Stift. Brev til embetsmenn. Brev fra Deinboll til biskop Mathias Bonsach Krogh av 23.11.1818.
- Statsarkivet i Tromsø. Arkivet til Skoledirektøren i Troms, nr. 233, Journal 1904, Journalnr. 683.
- Statsarkivet i Tromsø. Arkivet til Skoledirektøren i Troms, nr. 388, Journalvedlegg 1904.
- Statsarkivet i Tromsø. Tromsø offentlige lærerskoles arkiv, nr. 1. Forhandlingsprotokoll Trondenes Skolelærerseminarium og Tromsø Seminarium 1826–1863.
- Statsarkivet i Tromsø. Tromsø offentlige lærerskoles arkiv, nr. 2. Forhandlingsprotokoll skoleråd 1863–1913. Referat fra skoleråd, 02.11.1904.
- Statsarkivet i Tromsø. Tromsø offentlige lærerskoles arkiv, nr. 2. Forhandlingsprotokoll skoleråd 1863–1913. Referat fra skoleråd 02.11.1904.
- Statsarkivet i Tromsø. Tromsø offentlige lærerskoles arkiv, nr. 2. Forhandlingsprotokoll skoleråd 1863–1913. Referater fra skoleråd 1883–1920.
- Statsarkivet i Tromsø. Tromsø offentlige lærerskoles arkiv, nr. 2. Forhandlingsprotokoll skoleråd 1863–1913. Referat fra skoleråd 02.11.1904.
- Statsarkivet i Tromsø. Tromsø offentlige lærerskoles arkiv, nr. 7. Kopibok 1849–1855. Innberetning til Stiftsdireksjonen.
- Statsarkivet i Tromsø. Tromsø offentlige lærerskoles arkiv, nr. 7. Kopibok 1849–1855. Brev til Kirkedepartementet, januar 1855.
- Statsarkivet i Tromsø. Tromsø offentlige lærerskoles arkiv, nr. 8. Kopibok 1855–1859. Brev av 04.01.1859.
- Statsarkivet i Tromsø. Tromsø offentlige lærerskoles arkiv, nr. 69. Korrespondanse 1939–1941, brev til rektor Trygve Dokk frå Kyrkje- og Utdanningsdepartementet datert 05.07.1940.
- Statsarkivet i Tromsø. Tromsø offentlige lærerskoles arkiv, nr. 69. Korrespondanse 1939–1941, brev frå rektor Trygve Dokk frå Kyrkje- og Utdanningsdepartementet datert 07.11.1940, 29.04.1941, 20.05.1941 og 05.06.1941.
- Statsarkivet i Tromsø. Tromsø offentlige lærerskoles arkiv, nr. 69. Korrespondanse 1939–1941, blant annet brev fra rektor Trygve Dokk datert 29.11.1940.
- Statsarkivet i Tromsø. Tromsø offentlige lærerskoles arkiv, nr. 69. Korrespondanse 1939–1941, brev fra rektor Trygve Dokk til Kyrkje- og Utdanningsdepartementet datert 06.08.1940.
- Statsarkivet i Tromsø. Tromsø offentlige lærerskoles arkiv, nr. 69. Korrespondanse 1939–1941, brev fra rektor Trygve Dokk til Herr Kompaniføreren, Lærarskolen, datert 30.08.1940 og 07.09.1940.

Statsarkivet i Tromsø. Tromsø offentlige lærerskoles arkiv, nr. 70. Korrespondanse 1941–1945, brev fra rektor Trygve Dokk til Kyrkje- og Utdanningsdepartementet, datert 14.02.1942.

Statsarkivet i Tromsø. Tromsø offentlige lærerskoles arkiv, nr. 70. Korrespondanse 1941–1945, brev fra rektor Trygve Dokk til Kyrkje- og Utdanningsdepartementet, datert 20.03.1942.

Statsarkivet i Tromsø. Tromsø offentlige lærerskoles arkiv, nr. 70. Korrespondanse 1941–1945, brev fra rektor Trygve Dokk til Kyrkje- og Utdanningsdepartementet, datert 18.04.1942 og svar frå Departementet datert 04.05.1942.

Statsarkivet i Tromsø. Tromsø offentlige lærerskoles arkiv, nr. 70. Korrespondanse 1941–1945, Rundskriv fra Kirke- og Undervisningsdepartementet. Brev med rundskriv til Skoledirektøren i Troms utsendt 25.04.1942.

Statsarkivet i Trondheim. Brev datert 18.06.1824 fra Trescow, Kirke- og Undervisningsdepartementet, til politimester Lie. Seminarii Lapponici Fonds arkiv.

Statsarkivet i Trondheim. Følg brev til regnskap fra 01.07.1798 til 30.07.1799 til Biskop Schønheyder fra Det Kongelige Missionskollegium datert 30.08.1800, Seminarii Lapponici Fonds arkiv.

Litteratur

Amundsen, S. S. (1946). *Kirkenesferda 1942*. Cappelen.

Balke, B. (1995). *Småbarnpedagogikkens historie*. Forbilder for vår tids barnehager. Universitetsforlaget.

Barlindhaug, K. J. (1926). *Tromsø offentlige lærerskole i 100 år*. Peder Norbyes bok & aksidenstrykkeri.

Berg, K. (2006). *Fremmed fugl? Historien om høgskolen i Finnmark 1973 til 2006*. Høgskolen i Finnmark.

Birkemo, B. (2000). *Kampen om kateteret 1940–1945*. Unipub.

Brekke, M. (2000). *Lærerutdanning i Nord. Et historisk kasus gjennom tre tidsperioder*. [Dr. philos.-avhandling, Luleå Tekniska Universitet].

Dahl, H. (1976). *Tromsø Offentlige Lærerskole i 150 år: 1826–1976*. Peder Norbye.

Fagertun, F. & Pedersen, H. C. (2022). «Sivil motstand: kirkestrid, lærerstreik og idrettsboikott». I Bjørg Evjen (Red.), *Andre verdenskrig i nord. En annerledes hverdag*. Orkana Akademisk.

Forfang, S. E. & Klausen, A. K. (2018). *100 år med lærerutdanning*. Helgeland museum.

Fulsås, N. (1993). *100 år Universitetet i Tromsø 25 år*. Universitetet i Tromsø.

Greve, A., Jansen, T. T. & Solheim, M. (2014). *Kritisk og begeistret. Barnehagelærernes fagpolitiske historie*. Fagbokforlaget.

Grønbech, D. (2015). «Anna Meisfjord – den første og eneste kvinne som rektor for Høgskolen i Nesna», *Fredrikke*. Organ for FOU-publikasjoner for høgskolen i Nesna, nr. 4.

Hagemann, G. (1992). *Skolefolk: lærernes historie i Norge*. Ad Notam Gyldendal.

Halvorsen, H. (1999). *Hundre år på lag med lærerutdanningen 1899–1999*. Forskerforbundets Forening for lærerutdanning.

Haukland, L. H. (2018). *Lærerutdanninga på Nesna 1918–2018*. Museumsforlaget.

- Høie, H. (1989). *Lærerutdanninga i Finnmark: utdanning, rekruttering og resultat*. Rapport nr. 10. Finnmark distriktshøgskole.
- Karcher, N. (2018). *Kampen om skolen. Nazifisering og lærernes motstand i det okkuperte Norge*. Dreyer.
- Kgl. res. av 17. okt. 1865, gjort gjeldende fra 1. juli 1866.
- Kgl. Res. av 22. mai 1869.
- Kgl. Prop. 1904, nr. 40 og 41.
- Killengreen, J. A. (1876). *Beretning om Tromsø Seminarium meddelt ved Seminariets halvhundreaarsfest den 7de Februar 1876*. Tromsø.
- Kvam, V. (2009). *Livsnær skole. En historie om Erling Kristvik og den fådelt skolen*. Abstrakt forlag AS.
- Kvam, V. (2013). *Skolefronten. Einar Høigård og norske læreres kamp mot nazismen*. Scandinavian Academic Press.
- Langset, A. (1968). «Nesna lærarskole 1918–1930». I *Nesna lærarskole femti år 1918–1968*, s. 9–43; Nesna lærarskole.
- Langset, O. (2004). «Nesna lærerskole i medvind og motvind 1920 til 30-årene», *Skolen: Årbok for norsk utdanningshistorie*, s. 239–255.
- Lov av 11. februar 1938 om lærarskular og prøver for lærarar i folkeskulen.
- Lysaker, T. (1959). *Trondenes bygdebok. Trondenes sogns historie*, Trondenes bygdeboknemnd.
- Lærerutdanning i 1970-årene. Problemer og perspektiver*. (1971). Serien Forsøk og reform i skolen, nr. 25, Forsøksrådet for skoleverket. Universitetsforlaget.
- Madssen, K-A. (2020). *Erling Kristvik – en nasjonal strateg?* Cappelen Damm Akademisk. NOU 1978:50, *Lærerundersøkelsen*. Om lærersituasjonen i Nord-Norge.
- Nøkleby, B. (1986). «Holdningskamp». I Skodvin, M. (Red.), *Norge i krig. Fremmedåk og frihetskamp 1940–1945*, vol. 4. Aschehoug.
- Ottosen, K. (2004). *Nordmenn i fangenskap 1940–1945*, 2. utg. Universitetsforlaget.
- Pedersen, G. (1995). «Holdningskamp og strid om organisasjonene». I Christensen, P. & Pedersen, G. (Red.), *Tromsø gjennom 10 000 år, Ishavsfolk, arbeidsfolk og fintfolk 1900–1945*, s. 459–476. Tromsø kommune.
- Skjelmo, R. H. (2007). *Endringer i norsk allmennlærerutdanning – mot en sterkere enhetlighet* [Dr. polit.-avhandling, Universitetet i Tromsø].
- Skjelmo, R. (2013). «Utdanning av lærere for det nordlige Norge: De tidlige institusjoner i Trondheim 1717–1732». I Dunér, D. (Red.), *Sjuttonhundretal* (10), 39–62.
- Skjelmo, R. (2015). «Utdanning av lærere for det nordlige Norge før 1826». I Sjögren, D. & Westberg, J. (Red.), *Norrlandsfrågan: Erfarenhet av utbildning, bildning och fostran i nationalstatens periferi*, 81–96. Kungl. skytteanska samfundet.
- Soleim, M. N. & Hatlehol, G. D. (2022). «Fangeleirer, utenlandske krigsfanger og norske fanger i Nord-Norge». I F. Fagertun (Red.), *Andre verdenskrig i nord. Overfall og okkupasjon* (s. 264–277). Orkana Akademisk.
- Steen, A. (1954). *Samenes kristning og Finnemisjonen til 1888*. Land og kirke.
- Stortingsmelding nr. 69, 1963–64.
- Tromsø-Tidende* nr. 38 og 39 1840.
- Tvinnereim, H. S. (Red.) (1998). *Lærerutdanning: Tradisjon og nyskaping*. Lærerutdanningsrådet.

- Wiik, C. (1948). *Tromsø-seminarister. Biografiske opplysninger om seminarister som er dimittert fra (Trondenes og) Tromsø seminar. 1829–1879*. Land og kirke.
- Willumsen, L. H. (2015). «Økonomiske vilkår for lærerutdanning i det nordlige Norge. Den historiske utvikling av Seminarii Lapponici Fond». I Sjøgren, D. & Westberg, J. (Red.), *Norrlandsfrågan: Erfarenhet av utbildning, bildning och fostran i nationalstatens periferi* (s. 97–116). Kungl. skytteanska samfundet.
- Ytreberg, N. A. (1946). *Tromsø bys historie* vol. 1. Tell forlag.

Nettsider

- Brekke, M., Skjelmo, R. H., Willumsen, L. H. & Hatteng, B. *Lærerutdanningen i Tromsø. Tidslinje 1705–2018*. Publisert 26.09.2018. Hentet 17.01.2025. <https://www.hatteng.no/ilp/tidslinje1.html>.
- Brøndbo, S. & Nyvoll, J. B. *Da forskerne åpnet dokumentboksen i Rigsarkivet i København, oppdaget de en historisk rød tråd fra en krangel i India i 1708 til UiT Norges arktiske universitet*. https://uit.no/labyrinth/a/trankebar?p_document_id=607363. Publisert 14.12.2018. Sist endret 12.03.2024. Hentet 17.01.2025.